

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ КРУГЛОГО СТОЛУ

*«Розвиток правоохоронної
системи України в
сучасних умовах»*

**20 ЛИСТОПАДА 2020 РОКУ
М. ЧЕРНІГІВ**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій
Юридичний факультет
Кафедра правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ КРУГЛОГО СТОЛУ

РОЗВИТОК ПРАВООХОРОННОЇ
СИСТЕМИ УКРАЇНИ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ

20 листопада 2020 року

м. Чернігів
2020

УДК 351.74

Р64

*Друкується за рішенням вченої ради
Національного університету «Чернігівська політехніка»
(протокол № 9 від 30 листопада 2020 р.).*

Розвиток правоохоронної системи України в сучасних умовах : матеріали
Р64 круглого столу (м. Чернігів, 20 листопада 2020 р.) / Національний університет
«Чернігівська політехніка» ; за заг. ред. І. В. Берднік. – Чернігів : НУ «Чернігівська
політехніка», 2020. – 128 с.

Збірник містить тези доповідей, які присвячені актуальним питанням розвитку правоохоронної системи України, основним реформам, які проводяться в даній сфері.

До збірника включені тези науковців, співробітників правоохоронних органів та здобувачів вищої освіти.

Збірник адресований здобувачам вищої освіти, аспірантам, викладачам, фахівцям в сфері правоохоронної діяльності та всім, хто цікавиться проблемами реформування правоохоронної система України.

*Тексти тез представлені у авторській редакції. Відповідальність за точність
поданих фактів, цитат і прізвищ несуть автори*

УДК 351.74

© Національний університет «Чернігівська політехніка», 2020

ЗМІСТ

Блоха В.А., Берднік І.В. Розмежування складів злочинів, що посягають на водні ресурси за ознаками суб'єктів.....	5
Беребенець Р.В. Загальні гарантії прав і свобод людини і громадянина.....	9
Боклаг І.Я. Щодо поняття категорії «приватне життя».....	12
Ботвинко А.О. Історичні аспекти розвитку законодавства про доказування у кримінальному процесі дореволюційного періоду	15
Будлянський В.І. Проблеми забезпечення прав людини при обмеженні права на свободу та особисту недоторканість правоохоронними органами	20
Веремієнко С.В. Екологічна поліція: зарубіжний досвід та перспективи для України	24
Внукова А.О. Орієнтири відмежування перевищення влади і службових повноважень (ст. 365 КК України) від зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України).....	27
Воєдило А.В. Проблемні питання кваліфікації торгівлі людьми.....	32
Воробей Р.С. Особливості міжнародного правового співробітництва України у боротьбі з корупцією та злочинністю	36
Гуменський О.А. Використання спеціальних знань у правоохоронній діяльності	41
Дяговець О.В., Соболев В.А. Відмежування бандитизму від створення злочинної організації	45
Карпова І. Г. Організації виховної роботи зі школярами із забезпечення дорожньої безпеки.....	49
Козинець О.Г. Органи охорони громадського порядку в Київській Русі	53
Лазоренко Є.Ю. Значення рішень Верховного Суду у правозастосовчій діяльності правоохоронних органів.....	56
Лещенко Т.В. До питання про визначення термінів «дитина» та «діти» в законодавстві України та міжнародних актах	59
Мазур П.Д., Коробко В.А. Класифікація слідів та механізм слідоутворення	64
Максименко М.І., Гарига-Грихно М.М. Принципи криміналістичної методики	70
Марущак Н.В. Щодо питання реформування системи правоохоронних органів України	75

Назаренко О.М., Гуртовий А.П. Наукові основи криміналістичного вчення про зовнішні ознаки людини.....	79
Некрасова М.О. Визначення поняття «катування» в міжнародно-правових актах	85
Полегешко Ю.В. Поняття, суть, значення та завдання досудового розслідування.....	89
Роліна О. С. Попередження катувань в діяльності правоохоронних органів	94
Сіроцький С.П. Компетенція та повноваження військової служби правопорядку у Збройних Силах України.....	98
Скрипка О.А. Правове забезпечення основних напрямків діяльності СБУ	100
Слиш М.В. Особливості відмежування рецидиву кримінальних правопорушень від повторності кримінальних правопорушень	104
Станкевич Ю. В. Окремі аспекти визначення об'єкту кримінально караних діянь у сфері інтелектуальної власності.....	108
Старчун Я.М. Реалізація принципів рівності, толерантності і недискримінації у правоохоронній діяльності	111
Тимофєєва Н.В., Цибка Н.М. Історія становлення і розвитку криміналістичного вчення про навички та функціональні особливості людини	115
Тищенко С.В. До питання про визначення поняття кримінальної відповідальності	119
Хамула А.М. Проблеми визначення поняття принципів права у демократичному суспільстві.....	124

Блоха В.А.,
*начальник слідчого управління Головного управління
Державної фіскальної служби
у Чернігівській області*

Берднік І.В.,
*к.ю.н., доцент, доцент кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів*

РОЗМЕЖУВАННЯ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ВОДНІ РЕСУРСИ ЗА ОЗНАКАМИ СУБ'ЄКТІВ

Розмежування складів злочинів, що посягають на водні ресурси, за ознаками *суб'єктів*, як правило, труднощів не викликає, оскільки такі ознаки прямо визначені у диспозиціях відповідних нормх КК, а їх відповідно зміст конкретизується відповідно до вимог регулятивного законодавства. Суб'єкти злочинів, передбачених ст.ст. 242, 113 КК, є загальним, а саме: фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 16 років. Однак суб'єкт злочинів, передбачених ст. 243 КК, є лише спеціальним. Суб'єктами злочинів у першій і другій формі діяння, передбаченого у ст. 243 КК, можуть бути особи, зобов'язані дотримуватись відповідних правил (зокрема, капітани та інші службові особи морських і повітряних суден, інших перебуваючих у морі споруд і засобів, до службових повноважень яких входить забезпечення дотримання спеціальних правил охорони моря від забруднення, службові особи промислових, комунальних, сільськогосподарських та інших підприємств і організацій, які здійснюють забруднення моря з берега, якщо на цих осіб покладался службовий обов'язок дотримуватись правил охорони моря і контролювати їх виконання підлеглими) [1, с. 840]. Суб'єктом злочину у його третій формі є спеціально відповідальні за інформування належних адресатів особи морських та повітряних суден, інших засобів і споруд, що знаходяться у морі [1, с. 840].

При розмежуванні складів згаданих злочинів проти власності та складів злочинів, передбачених ст.ст. 239¹, 239² КК, потрібно враховувати, що суб'єкт злочинів, передбачених ст. 190, 239¹, 239² КК України, є загальним (фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 16 років), а суб'єкт злочинів, передбачених ст. 191 КК, є лише спеціальним.

Важливе значення для розмежування складів злочинів, передбачених ст.ст. 240, 272 КК, має з'ясування ознак їх суб'єктів, оскільки вчинювані порушення правил охорони або використання надр та порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою «з фізичного боку можуть бути ідентичними ... Спільними є і наслідки у виді створення небезпеки для життя та здоров'я людей, їх загибелі чи інших тяжких наслідків. Обидва ці злочини (окрім дій, пов'язаних із незаконним видобуванням корисних копалин загальнодержавного значення) характеризуються або змішаною, або необережною формою вини і належать в цілому до необережних» [2, с. 77-78]. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 272 КК, є спеціальним. Характерною особливістю ознак цих суб'єктів є обов'язок дотримуватись спеціальних вимог правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. У літературі такий підхід обґрунтовується тим, що такі обов'язки пов'язуються передусім з вимогами, що пред'являються до осіб, залучених або постійно зайнятих на гірничих роботах (вимоги щодо стану їх здоров'я, професійної підготовки, кваліфікації, трудової дисципліни в небезпечних умовах), на власників (керівників) гірничих підприємств (обов'язок забезпечувати проходження працівниками медичного огляду з метою встановлення фізичної та психофізіологічної придатності до виконання даної роботи, їх професійну підготовку, безпеку робіт, додержання інших встановлених нормативів у цій сфері), на керівників та головних фахівців таких підприємств (вони повинні мати вищу освіту, що відповідає профілю цього підприємства, а у разі, якщо підприємства здійснюють видобуток корисних копалин особливо небезпечним підземним способом, ще й стаж керівництва підземними гірничими роботами не менш як 5 років) [2, с. 80]. За таких

обставин суб'єктів злочину, передбаченого ст. 272 КК, розподіляють за декількома категоріями: 1) службові особи; 2) фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності; 3) службовці та робітники; 4) умовно сторонні виробництву особи [2, с. 81; 3, с. 197] (екскурсанти, робітники інших установ та організацій тощо), якщо до їх відома у встановленому порядку було доведено правила безпеки на відповідних об'єктах (див. п. 16 постанови ПВСУ «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» від 12 червня 2009 року № 7)¹.

Проте ознакам суб'єкта злочинів, передбачених ст. 240 КК, не властиві його (суб'єкта) «обмеження» описаними вище спеціальними обов'язками. Іншими словами, визначені в ст. 240 КК вимоги, адресовані будь-яким особам, які зобов'язані дотримуватися законодавчих приписів під час здійснення користування надрами чи їх охорони, що підкреслює загальний характер вимог, що пред'являються до суб'єктів використання та охорони надр, якими можуть бути як приватні особи, так і особи, що виконують професійно-виробничі функції, та службові особи [2, с. 83]. На відміну від цього, необхідність дотримання вимог правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, передбачених у ст. 272 КК, може пред'являтися лише до обмеженого кола осіб – спеціальних суб'єктів, до відома яких ці правила були доведені в установленому законом порядку і які у зв'язку з цим повинні їх дотримуватися [4, с. 83]. Отже, слушним є підхід, сформульований В. І. Борисовим та Н. В. Нетесою, що вимоги, яких зобов'язаний дотримуватись суб'єкт злочину, передбаченого ст. 272 КК, не пред'являються до суб'єкта порушення правил охорони або використання надр у ст. 240 КК. Тому порушення спеціальних правил безпеки, які не були і не могли бути доведені до

¹ В. І. Борисов та Н. В. Нетеса погоджуються з такою позицією, але з певним застереженням. «Річ у тім, – відзначають ці автори, – що взагалі сторонніх осіб можна розподілити на дві групи: 1) особи, які законно перебувають на виробництві і на яких покладений обов'язок із дотримання правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою (наприклад, практиканти, особи, що відряджені на такі виробництва для виконання певних робіт, пов'язаних з отриманням продукції, та ін., які фактично є тимчасовими учасниками виробничого процесу), та 2) інші сторонні особи, на яких не покладено обов'язок з дотримання правил безпеки на відповідних об'єктах або які незаконно проникли на виробництво. З огляду на це лише сторонні особи першої з указаних категорій можуть бути визнані суб'єктами цього злочину – так звані умовно сторонні виробництву особи, зв'язок яких з виробництвом має тимчасовий характер. Що стосується другої групи сторонніх осіб, то вони не можуть бути суб'єктами злочину, передбаченого ст. 272 КК» [2, с. 81-82].

відома конкретної особи, не може ставитися їй у провину. Допущені ж такими особами порушення правил безпеки при охороні та використанні надр мають загальний характер [4, с. 83].

Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 249 КК, є загальним, але суб'єктом злочину, передбаченого ст. 250 КК, може бути як службова особа, відповідальна за правильну організацію і проведення вибухових робіт або керівництво вибуховими роботами, що зобов'язана дотримуватись правил охорони рибних запасів при проведенні вибухових робіт, так і неслужбова особа, якою може бути виконавець вибухових робіт, зобов'язаний дотримуватись зазначених правил, якому виповнилося 16 років.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., перероб., та допов. Київ: Дакор, 2019. 1384 с.
2. Борисов В.І., Нетеса Н.В. Щодо проблеми відмежування порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК) від порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК). Питання боротьби зі злочинністю. 2013. Вип. 25. С. 74-86.
3. Борисов В.І., Крайник Г.С. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою: монографія. Харків: Юрайт, 2012. 296 с.
4. Берзін П.С. Злочинні наслідки в механізмі кримінально-правового регулювання: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 35 с.

Беребенець Р.В.

*студент 4 курсу групи ПД-171, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права та соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів*

*Науковий керівник: к.ю.н, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін Марущак О.А.*

ЗАГАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Варто зазначити, що надзвичайно важливими принципами демократичної і правової держави визнаються конституційно-закріплені права та свободи людини і громадянина, а також передбачені конституціями засоби і способи їх правового захисту. Тобто, фактично, саме гарантії прав і свобод людини і громадянина виступають реальними інструментами реалізації та їх захисту. З огляду на це, на наше переконання дійсно актуальним завданням є встановлення сутності гарантій прав і свобод людини і громадянина. Зауважимо, що багатовекторність різноманітних чинників, що відповідно забезпечують реальність прав та свобод, визначає різноманітність їх гарантій. На сьогодні найбільш поширенішою у юридичній літературі є класифікація гарантій за практичним спрямуванням: загальні та спеціальні [1, с. 110-111]. Тому, актуальним вбачається комплексний аналіз загальних гарантій прав і свобод людини.

Першочергово відмічаємо, що загальні гарантії прав і свобод людини і громадянина охоплюють собою фактично всю сукупність об'єктивних та суб'єктивних факторів, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини, їх захист та поновлення у разі порушення. Вони класифікують за сферами суспільних відносин на наступні види:

- економічні гарантії, які відповідно складають спосіб виробництва, існуючі форми власності, а також наявність ринкових відносин, економічну самостійність і незалежність громадян, вільний вибір форм та видів трудової та

економічної діяльності, наявність різноманітних форм господарської діяльності і так далі. Зауважимо, що економічні гарантії знайшли своє відображення у статтях 13, 41, 95 та інших Конституції України. Ними є ринкова економіка, основу якої становлять відносини приватної власності, поєднані зі свободою підприємницької діяльності та ефективним використанням державної власності і дієвою системою державного регулювання економіки, а також ресурсна, фінансова та технологічна незалежність національної економіки від інших країн;

- політичні гарантії, до яких належить насамперед особлива діяльність органів державної влади, представництво публічно-політичних інтересів інституціями політичної системи, наявність реально діючих інститутів безпосередньої та представницької форм демократії, можливість громадян звертатися за захистом прав до спеціальних органів державної влади і так далі. Слід зазначити, що формальна наявність політичних гарантій також відображена у Конституції України. Так, відповідно до норм Конституції України наша держава є суверенною і демократичною; носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні виступає саме народ; державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову; гарантується політичний плюралізм і водночас обмежується діяльність ультра радикальних партій тощо [2, с. 57]. Конституцією України визначені її конституційний лад і засоби забезпечення верховенства закону, в Україні діють велика кількість політичних партій та громадських організацій. Але цього ще недостатньо для того, щоб визнати справді ефективними та реальними політичні гарантії реалізації прав та свобод людини і громадянина [3];

- організаційні гарантії, які відповідно характеризуються як реально діючі повноваження органів держави, посадових осіб та громадських об'єднань із створення необхідних для реалізації прав та свобод умов тощо. Тобто, інакше кажучи, відповідно до організаційних гарантій відносяться наступні: структура, взаємовідносини, матеріально-технічне забезпечення суду та інших правоохоронних органів, загальну ефективність судової та правоохоронної

сфери діяльності, рівень кваліфікації суддів та працівників інших правоохоронних органів і так далі [4, с. 159].

- соціальні гарантії конституційних прав та свобод передбачають наявність розвиненого громадянського суспільства, соціальної держави, громадського контролю тощо. Інакше кажучи, соціальними гарантіями визнається відсутність будь-якого суспільно-політичного протистояння окремих соціальних верств населення та регіонів України, максимальну зайнятість населення, відсутність тенденцій моральної та духовної деградації в суспільстві;

- культурні (духовні) гарантії конституційних прав і свобод виражені в наявності розвиненої національної культури та культури національних меншин, повагою до прав і свобод як до традиційних духовних цінностей тощо.

Таким чином, можемо зробити узагальнюючий висновок, що загальні гарантії захисту прав і свобод людини та громадянина мають значний, а іноді й визначальний вплив на реалізацію громадянами своїх прав і свобод, оскільки вони визначають готовність суспільства і держави реалізувати зазначені права та свободи. Будь-який, навіть найкоротший юридичний механізм реалізації конституційних прав і свобод є безсилим за умови низького рівня політичного та соціально-економічного розвитку суспільства та держави, відсутності традицій правової культури. Тому, сукупність економічних, політичних, соціальних, організаційних і культурних гарантій становлять основу захисту прав індивіда.

Список використаних джерел

1. Скрипнюк О. В. Конституційне право України : підручник. К.: Ін Юре, 2010. 672 с.

2. Барабаш Ю. Г. Правова політика у сфері прав людини: шляхи підвищення ефективності. *Право України*. 2009. № 4. С. 55–61.

3. Конституція України : Закон України від 28. 06. 1996 № 254к / 96- ВР. *Відомості Верховної Ради України* від 23.07.1996. 1996 р., № 30, стаття 141.

4. Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. М-во юстиції України, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

Боклаг І.Я.
*студентка 4 курсу групи ПД-171, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права та соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів*

*Науковий керівник: к.ю.н, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін Марущак Н.В.*

ЩОДО ПОНЯТТЯ КАТЕГОРІЇ «ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ»

Однією з найбільш цікавих і найменш вивчених категорій Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод є категорія «приватного життя».

Стаття 8 Конвенції гарантує кожному право на повагу до його до приватного і сімейного життя, недоторканність житла і таємницю кореспонденції, а також захист від незаконного втручання з боку державних органів у здійснення цього права. Дефініції «приватного життя» текст Конвенції не містить. Відсутність правового закріплення цього поняття, мабуть, не випадково. Сфера приватного життя настільки широка і різноманітна, що окреслити її рамками однієї статті, безумовно, дуже важко, але певне уявлення можна отримати, проаналізувавши практику тлумачення і застосування Європейський Судом з прав людини ст. 8 Конвенції [1].

На думку Європейського Суду з прав людини, приватне (особисте) життя - це ємна категорія, якій неможливо дати вичерпного визначення. Кожна людина вільна розвивати це поняття і наповнювати його певним сенсом.

У 1992 р Суд заявив: Було б недозволено обмежити поняття [особистому житті] «внутрішнім колом»... і виключити звідти цілком зовнішній світ, який не входить в це коло. Таким чином, поняття особистого життя з необхідністю включає право на розвиток взаємин з іншими особами та зовнішнім світом.

Складовими приватного життя, згідно прецедентної практики Європейського Суду з прав людини, є:

- персональна ідентифікація. Дане питання стосується, перш за все, зміни прізвища, реєстрації імен, а також зміни статі і внесення відповідних виправлень до актів цивільного стану.
- визначення законних зв'язків. Важливою складовою приватного життя є доступ людини до інформації про своє минуле і своїх родинні зв'язки (Гаскін проти Сполученого Королівства), можливість не тільки встановлення, але й оспорювання батьківства (Расмюссен проти Данії).

А.В. Самодін право людини на недоторканність приватного життя визначає як законодавчо закріплену та формально визначену можливість людини самостійно визначати: обсяг задокументованих або в інший спосіб зафіксованих відомостей, які належать до її сімейної, інтимної, духовної, ділової та соціальної сфер життя, а також коло об'єктів, які є носіями таких відомостей та можуть бути з них отримані; підстави, умови та межі доступу і використання сторонніми особами відомостей, які вона відносить до сфери свого особистого життя; випадки, які на її погляд обмежують зазначене право; форми відшкодування та розмір шкоди, яка на її погляд була завдана збиранням, зберіганням або поширенням у будь-який спосіб відомостей про особисте життя, якщо це вплинуло на характер соціальних зв'язків, спричинило моральну або матеріальну шкоду чи обмежило або може обмежити можливість реалізації інших суб'єктивних прав; форму і зміст реалізації своїх прав та законних інтересів у суспільних чи правових відносинах, які прямо або опосередковано пов'язані з недоторканністю особистого життя [2, с.64].

Відповідно до ст.15 КК України

1. Під час кримінального провадження кожному гарантується невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя.

2. Ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених цим Кодексом.

3. Інформація про приватне життя особи, отримана в порядку, передбаченому цим Кодексом, не може бути використана інакше як для виконання завдань кримінального провадження.

4. Кожен, кому наданий доступ до інформації про приватне життя, зобов'язаний запобігати розголошенню такої інформації [3].

Проте у Загальній декларації прав людини встановлено, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання в його особисте і сімейне життя [4].

Таким чином, право на недоторканність особистого життя людини має комплексний характер, адже отримує вираз у нормах різних галузей права. У зв'язку з цим наявне сьогодні розмаїття термінів і понять не сприяє чіткому тлумаченню правових норм, може призводити до звуження обсягу захисту прав людини у практичній площині та потребує розв'язання як на законодавчому, так і на конституційному рівні.

Виходячи з викладеного, впливає висновок про те, що право на недоторканність приватного життя - це багатогранне суб'єктивне право людини і громадянина, що увібрало в себе комплекс політичних, соціальних та інших прав особи поряд зі специфічними, тільки йому притаманними компонентами і витікаючими звідси правомочностями його носіїв.

Список використаних джерел

1. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод: принципы правового регулирования в контексте положений, релевантных уголовному судопроизводству. URL:

<https://cyberleninka.ru/article/n/evropeyskaya-konventsija-o-zaschite-prav-cheloveka-i-osnovnyh-svobod-printsipy-pravovogo-regulirovaniya-v-kontekste-polozheniy> (дата звернення: 19.11.2020).

2. Сосніна О. Поняття предмета злочину, передбаченого ст. 182 Кримінального кодексу України. Национальный юридический журнал: теория и практика. 2015. 5/2 (15). С. 64-68.

3. Кримінальний Кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III// <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

4. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // [Електронний ресурс] / http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

Ботвинко А.О.

*студентка 4 курсу, групи ПД-171, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів*

*Науковий керівник: к.ю.н., доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін Берднік І.В.*

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ДОРЕВОЛЮЦІЙНОГО ПЕРІОДУ

Основи сучасного вітчизняного кримінального процесуального законодавства почали зароджуватися ще у період Київської Русі князя Володимира Великого та формувалися протягом багатьох століть. Історичні аспекти виникнення та розвитку теорії доказів тісно пов'язана з іншими питаннями кримінального провадження, а саме: історичними формами кримінального процесу, формуванням засад змагальності та диспозитивності тощо.

За часів Київської Русі кримінальний і цивільний процеси не були відокремлені один від одного, оскільки вони засновувались на приватно-правовому принципі. Тобто, ця епоха характеризувалась першим історичним типом кримінального процесу – обвинувальним (приватно-позовним, змагальним). Отримав свою назву цей найдавніший процес внаслідок того, що обвинувачення було головним у процесі, провадження у справі без обвинувачення не розпочиналось. Він мав змагальний характер, тобто був змаганням рівноправних сторін перед незалежним від них судом [1, с. 30].

З урахуванням приватного характеру судочинства, воно характеризувалося активною участю у ньому осіб, заінтересованих у вирішенні конфлікту: потерпіла особа (позивач, обвинувач) підтримувала в суді обвинувачення, зобов'язана була збирати докази і подавати їх до суду;

протилежна сторона – відповідач (обвинувачений) – визнавала обвинувачення, а у разі його заперечення мала подати до суду докази, які спростовували пред'явлене до неї обвинувачення.

У період Київської Русі судовими доказами визнавались: особисте зізнання, свідчення “послухів і видоків”, речові докази, “суди божі”. До доказів також відносили сліди побоїв (синці на обличчі і тілі потерпілого), знайдені у підозрюваного вкрадені речі, знайдення трупа на території громади та інше [2, с. 88].

Зважаючи на встановлений Руською Правдою приватно-обвинувальний характер (за допомогою показань свідків) процесу доказування, тягар доведення своєї правоти у справі покладался виключно на сторони. Діяльність суду полягала у направлених до сторін вимогах надання доказів і спостереженням за їх поданням.

Таким чином, як свідчить аналіз староруського законодавства, подання доказів здійснювалося сторонами (позивачем і відповідачем) переважно шляхом забезпечення явки до суду свідків-очевидців, що засвідчували фактичні обставини у справі, або певної кількості свідків-очисників (послухів), які дозволяли очиститися від обвинувачення. Крім того, могли подаватися і речові докази, однак, поруч із цим, все одно обов'язково вимагалися ще й показання свідків.

У період перебування українських земель під владою Литви та Польщі обвинувально-позовний процес, успадкований від давньоруського права, зберігався. Основними джерелами, що регулювали тогочасні процесуальні відносини, були Судебник Казимира 1468 року і Литовські статuti.

Судочинство, як правило, починалося відповідно до заяви потерпілого або його родичів, тобто заінтересованої сторони. Зібрати докази, подати їх до суду та підтримувати обвинувачення повинен був позивач. Він мав право укласти мирову угоду, відмовитись від позову або обвинувачення на будь-якій стадії провадження. Однак, для найтяжчих злочинів (наприклад, державного характеру, проти церкви), незалежно від заяви сторони, слідство і суд були

обов'язковими. У той час застосовувалися катування, практикувалися доноси, додержувалася таємниця судочинства, що свідчить про початок окреслення первісних ознак розшукового процесу.

Система доказів, які застосовувалися в судах була певним чином розгалуженою. Поділялись вони на досконалі та недосконалі (“повні” і “неповні”). Так, Литовські статuti містили перелік найважливіших доказів. Починаючи з доказів, що мають найбільшу доказову силу, Я. Падох визначає: а) зізнання; б) грамоти; в) оглядини і речові докази; г) свідків; г) присягу; д) жереб; є) допити на муках [3, с. 58].

Статті 7-9 першого Литовського статutu передбачали кількість доказів, які необхідно подати у випадку обвинувачення шляхтича у крадіжці, за умови, що при ньому не було виявлено викраденого: якщо вчинив злочин вперше – достатньо особистої присяги, якщо вдруге – особистої присяги і двох свідків-шляхтичів, якщо втретє - особистої присяги і шести свідків-шляхтичів [4, с. 81-82]. Тобто, від того, чи був злочин вчинений вперше залежала кількість доказів, які необхідно було подати до суду.

Доба Гетьманщини успадкувала загальні риси процесуального права періоду Литовських статutів, однак все ж зазнало деяких змін. Це пов'язано із змінами судового устрою та змінених політичних і соціальних умов краю у XVII столітті, зокрема й під впливом російського процесуального права.

Як слушно наголошує Я. Падох, що початок процесу у значній частині кримінальних справ обумовлювався поданням скарги позивачем (обвинувачем), який надалі підтримував обвинувачення подаючи докази [3, с. 75]. Отже, не дивлячись на те, що кримінальний процес Гетьманщини вважався інквізиційним, він також містив елементи змагальності.

Система доказів мало відрізнялася від тієї, що мала місце у литовсько-польську добу. До них відносилися: а) зізнання, б) грамоти, в) свідки, г) присяга, г) оглядини і речові докази, д) допити на муках. Важливе місце посідало подання письмових доказів (грамот), які поділялися на публічні і приватні. До публічних грамот відносились різні урядові документи та

документи, складені перед урядом і поміщені в урядові книги, окремі договори, вважалися повним доказом і проти них суд не допускав доказів від свідків чи присяги. У той же час, приватні документи, які можна було заперечувати іншими доказами, в порівнянні з публічними грамотами мали меншу вартість [3, с. 77].

З 1569 р. після укладення угоди про об'єднання Польщі та Великого князівства Литовського в єдину федеративну державу під назвою Річ Посполита (Люблінська унія) на території українських земель, що увійшли до складу Польщі, було поширено польську судову систему. Водночас на українських землях залишався чинним Литовський статут 1566 р. Після прийняття у 1588 р. III Литовського статуту він стає джерелом права в усіх українських землях. За цим статутом процес був переважно змагальним. В українських землях у складі Речі Посполитої в містах, котрі мали право на самоврядування, продовжували діяти норми магдебурзького права, певна частина яких стосувалася процесу.

Таким чином, судочинство Гетьманської доби передбачало можливість подання документів-доказів на відміну від староруського процесу, за якого докази подавалися сторонами переважно шляхом забезпечення явки свідків до суду. Отже, інститут подання доказів поступово набуває більш традиційного, сучасного розуміння.

Отже, аналіз положень законодавства щодо становлення інституту доказів дає підстави зробити висновок про те, що особливості цього процесу обумовлені типом кримінального процесу, який мав місце в конкретний історичний період. За часів Київської Русі для відстоювання власних інтересів сторони кримінального конфлікту повинні були самостійно подавати докази до суду (забезпечити явку свідків, надати речові докази, пред'явити для огляду тілесні ушкодження тощо), що було основною ознакою тогочасного процесу. Ці правила успадкував кримінальний процес литовсько-польської доби і доби Гетьманщини, за тим винятком, що у справах про найбільш тяжкі злочини процес був розшуковим (інквізиційним).

Список використаних джерел

1. Калиновский К. Б. Основные виды уголовного судопроизводства: учебное пособие. СПб.: Издательство юридического института (Санкт-Петербург), 2002. 63 с.
2. Історія держави і права України. Підручник. У 2-х т. / за ред. В. Я. Тація, А.Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. Том 1. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 656 с.
3. Падох Я. Суди і судовий процес Старої України / Я. Падох. Нью-Йорк - Париж - Сідней – Торонто. Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 1990. 128 с.
4. Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т.: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти; за ред. В.Д. Гончаренка. Вид. перероб. і доп. Т. 1. К.: Ін Юре, 2003. 587 с.

Будлянський В.І.
*студент 4 курсу групи ПД-171, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права та соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів*

*Науковий керівник: к.ю.н, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін Марущак Н.В.*

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ОБМЕЖЕННІ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

Нормами Основного Закону нашої держави саме суду надано право приймати рішення про арешт людини або тримання її під вартою. Разом з тим, системний аналіз практики застосування кримінального процесуального законодавства слідчими суддями свідчить про наявність певних недоліків у їх роботі при вирішенні питань, пов'язаних з обмеженням права на свободу та особисту недоторканність. Так, поширеною є практика, коли слідчі судді не обґрунтовують висновок про необхідність тримання під вартою конкретними обставинами справи, в тому числі доказами на підтвердження існування певних ризиків, не оцінюють обставини, які мають враховуватись при обранні запобіжного заходу, в тому числі вагомість наявних доказів на вчинення особою кримінального правопорушення, та обставини, що характеризують особу, зокрема, стан її здоров'я. Останні обставини у багатьох випадках перераховуються у судовому рішенні без зазначення, що конкретно було враховано судом [1].

Що ж стосується діяльності правоохоронних органів, специфіка діяльності яких пов'язана із обмеженням права на свободу і особисту недоторканність, то незаконні затримання залишаються доволі поширеним явищем. Водночас будь-яке незаконне затримання є кримінально караним діянням, але реальної відповідальності за такі дії, а також дії, що їх

супроводжують – позбавлення права на захист, перевищення влади або службових повноважень, катування тощо не настає. Дані кримінальної статистики свідчать про те, що з року в рік Генеральна прокуратура відкриває 100-200 кримінальних проваджень за цими статтями, з яких лише 20-30 доходять до суду та закінчується обвинувальними вироками (покарання в яких не обов'язково пов'язані із позбавленням волі). Разом з тим для незаконних затримань ця цифра катастрофічно мала – реєструється до 10 кримінальних проваджень на рік, до суду доходять одиниці [2, с. 21].

Зазначимо, що в практиці затримань осіб співробітниками правоохоронних органів найпоширенішими є такі порушення закону з боку правоохоронців як невизнане затримання, затримка в реєстрації затримання, затримання під вигаданим приводом.

Також досить поширеним випадком є складання протоколу затримання слідчими, тоді як фактично затримання здійснюють співробітники інших підрозділів, зазвичай оперативних. Така ситуація призводить до неправильного фіксування юридично значущих обставин у протоколі – місця і часу затримання, а також даних про уповноважену службову особу, яка здійснила затримання. Як наслідок, збільшується час, який особа проводить від моменту її фактичного затримання і до моменту її доставляння до слідчого судді.

Крім того, непоодинокую є практика доставляння до органів досудового розслідування фактично затриманих осіб, які вважаються «запрошеними», або «відвідувачами», з відповідними записами у реєстраційних журналах. За таких обставин протокол затримання не складається, після особу відпускають із приміщення правоохоронного органу, куди її доставили, офіційно вважається, що затримання не відбувалося, хоча юридично мало місце неправомірне обмеження права на свободу і особисту недоторканість. В подібних випадках затримана особа, яка фактично була такою, не отримувала офіційного статусу підозрюваного, і, як наслідок – позбавлялася можливості користуватися відповідними процесуальними правами.

Свого часу Комітет ООН проти катувань визнав та звернув увагу на існування в нашій державі практики невизнаного затримання або затримання із затримкою в його реєстрації в діяльності українських правоохоронних органів.

Проблеми в практиці додержання права на свободу і особисту недоторканість при такому затриманні осіб підтверджується відповідною статистичною інформацією. Так, в Єдиному реєстрі досудових розслідувань кримінальні правопорушення, пов'язані із незаконним затриманням особи, практично не реєструються.

Варто відмітити і той факт, що особа, затримана правоохоронними органами, знаходиться в украй важкому становищі. Правоохоронці мають особливі повноваження, наприклад, наділені повноваженням із правомірною застосування сили, внаслідок чого затримана особа виявляється повністю у владі працівників правоохоронних органів. Зазначений нерівномірний розподіл прав створює ситуацію, в якій можуть мати місце порушення прав, які відносяться до одних з найсерйозніших порушень основних прав людини, які здатні розтоптати гідність людини, при цьому такі порушення також мають далекосяжні наслідки для суспільства. Незважаючи на їх абсолютну заборону міжнародним правом, тортури та інші види жорстокого поводження все ще зустрічаються з боку правоохоронців [3, с. 50-51].

Зазначимо, що при обмеженні права на свободу і особисту недоторканість правомірне застосування сили є законним повноваженням правоохоронців, що пов'язано з тим, що співробітники правоохоронних органів іноді працюють в небезпечній обстановці і їм доводиться захищати як громадськість, так і самих себе. Однак там, де застосовується сила, існує потенційна небезпека зловживань, особливо тому, що держава і, отже, правоохоронна система – традиційно володіє монополією на правомірне використання фізичної сили.

У цілому зловживання з боку правоохоронців можуть мати місце з огляду на безліч причин, і не в останню чергу тому, що зовсім непросто забезпечити дотримання принципу пропорційності при застосуванні сили. Порушення прав людини можуть відбуватися внаслідок помилкової оцінки конкретної ситуації. Зловживання також можуть відбуватися тому, що співробітники правоохоронних органів, використовуючи свої повноваження, допускають

надмірне застосування сили з метою залякування, примусу до дачі показань або з інших причин. Вони також можуть мати місце внаслідок атмосфери безкарності: в таких випадках співробітники правоохоронних органів, які допускають порушення прав людини, переконані, що їм не загрожує ні кримінальна, ні дисциплінарна відповідальність.

Сприяє цьому і недосконалість норм національного права про забезпечення права на свободу і особисту недоторканість. Обрання Україною європейського вектора розвитку вимагає приведення чинного кримінального процесуального законодавства у відповідність міжнародно-правовим актам, оскільки існує багато протиріч як у самому законодавстві, так і в практиці його застосування. Зокрема, наприклад, норми КПК, Конституції та Конвенції щодо підстав затримання не відповідають одні одним у повній мірі (це стосується ст. ст. 207, 29, 5 відповідно). Така ситуація не сприяє утвердженню та забезпеченню права на свободу і особисту недоторканість в Україні [4, с. 9].

Таким чином, основною метою законодавства у сфері забезпечення права на свободу та особисту недоторканість – регулювання дієвого судового контролю за законним обмеженням таких прав, а також відповідальність правоохоронців у разі порушень. На жаль, на сьогодні механізм забезпечення права на свободу та особисту недоторканість в Україні не працює ефективно. На нашу думку, це пов'язано не лише з вадами нормативного регулювання, а із загальним ставленням до нього з боку політиків, чиновників, правоохоронних органів та громадян.

Список використаних джерел

1. Права людини в Україні 2014. Узагальнена доповідь правозахисних організацій. URL: http://khp.org/index.php?id=1432292931#_ftn11 (дата звернення: 19.11.2020).
2. Права людини в діяльності української поліції – 2017. Загальний огляд / За заг. ред. Крапивіна Є. О. К. : Софія-А, 2018 р. 36 с.
3. Кушніренко О., Слинько Т. Права людини в умовах формування правової держави і становлення конституційного ладу України. Проблеми законності. Х.: Право. 1998. С. 49-53.
4. Скрипнюк О.В. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Публічне право*, 2011. № 3. С. 7-9.

Веремієнко С.В.,
*ст.викладач кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів*

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІЦІЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Численні екологічні проблеми України є наслідком низького рівня реалізації державної екологічної політики, зокрема, недосконалості нині діючої системи екологічного контролю (нагляду). На сьогодні спеціально уповноваженим органом у цій системі є Державна екологічна інспекція. Крім того, наглядові (контрольні) функції реалізуються цілим рядом інших центральних органів виконавчої влади.

У 2017 році КМУ схвалив Концепцію реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища [1], якою передбачалося створення ефективної державної системи запобігання екологічним правопорушенням та утворення єдиного інтегрованого державного органу природоохоронного моніторингу та нагляду (контролю). Реалізація Концепції мала здійснюватися трьома етапами протягом 2017-2020 років. Проте, станом на кінець 2020 року такий орган так і не був створений.

У багатьох країнах функцію екологічного контролю ефективно виконує екологічна поліція. Аналіз світового досвіду дозволяє виділити декілька моделей організації екологічної поліції.

Згідно першої моделі – вона є складовою загальнодержавної поліцейської системи і входить до структури МВС. Так функціонує екологічна поліція в Бразилії.

Другою моделлю є підпорядкування екологічної поліції природоохоронному відомству. Так це працює в Ізраїлі, де так звана «зелена» поліція наділена повноваженнями проводити розслідування, затримувати та

притягати до відповідальності правопорушників. «Зелена» поліція Ізраїлю здійснює як систематичні планові перевірки, так і спеціальні операції по виявленню скидів забруднюючих речовин у водні об'єкти, нелегальних сміттєзвалищ, порушень екологічного законодавства промисловими підприємствами, реагує на звернення громадян.

Третя модель – екологічна поліція, підпорядкована відразу кільком міністерствам. Подібну модель успішно запроваджено в Італії, де екологічна поліція має назву Командування підрозділів карабінерів по лісовому господарству, захисту навколишнього середовища та агропродовольчому захисту. Вона перебуває у підпорядкуванні Міністерства оборони, Міністерства сільського господарства та Міністерства навколишнього середовища.

Четверта модель передбачає підпорядкування екологічної поліції місцевій владі. Так, у Нью-Йорку під назвою Департамент санітарної поліції вона перебуває в структурі муніципалітету і до її відання належить широке коло питань, пов'язаних із охороною довкілля, зокрема стічні води, сміття, утилізація відходів [2].

Зауважимо, що у США використовуються різноманітні моделі та варіанти здійснення екологічного контролю. При цьому чітко прослідковується тенденція до спеціалізації органів у галузі природоохоронної діяльності. Так, на вершині піраміди – Федеральне агентство з охорони довкілля (EPA) та його регіональні відділення, де перевітками займаються спеціальні інспектори. В структурі EPA працює підрозділ з розслідування екологічних злочинів (CID) зі штатом слідчих, які мають право носити зброю, затримувати, арештовувати, обшукувати, вилучати документи. Також функції контролю за дотриманням екологічного законодавства виконують такі правоохоронні органи як поліція, прокуратура, федеральне бюро розслідувань та його територіальні підрозділи. Слідчі підрозділи названих служб проходять регулярну підготовку та тренування з навичок розслідування екологічних злочинів [3, с. 147–148].

Варто зазначити, що практика діяльності поліцейських структур США свідчить про те, що кваліфіковано виявляти та розслідувати екологічні

правопорушення здатні лише спеціально підготовлені кадри, при цьому не обтяжені завданнями попередження та боротьби з усіма іншими видами правопорушень [4, с.145].

Отже, недостатньо прийняти якісні закони, необхідно зробити так, щоб вони виконувались. І дієвий екологічний контроль – це саме той механізм, що може забезпечити невідворотність покарання. Екологічна поліція зможе не лише фіксувати правопорушення, але й вчасно їх попереджувати, поєднуючи у компетенції єдиного органу повноваження щодо здійснення, контрольної, виконавчої, охоронної, оперативно-розшукової, кримінально-процесуальної функцій. Створення спеціалізованої екологічної поліції збільшить кількість виявлених екологічних правопорушень та злочинів, підвищить якість доказової бази як у справах про адміністративні екологічні проступки, так і у кримінальних провадженнях.

Список використаних джерел:

1. Концепція реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища: затв. розпорядж. КМУ від 31 трав. 2017 р. № 616-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2017-r#Text> (дата звернення 16.11.2020)

2. Яловий К. Украине нужна экологическая полиция. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2020/04/27/7249509/>

3. Краснова И.О. Экологическое право США : исследование теории и практики развития. Международная Академия информатизации «Отделение прав человека». М., 1996. 254 с.

4. Улютіна О.А. Аналіз міжнародного досвіду діяльності суб'єктів, уповноважених здійснювати охорону довкілля. *Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2014. Вип. 197. Ч. 3. С, 141-149.

Внукова А.О.
*студентка 4 курсу, групи ПД-171, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів*

*Науковий керівник: к.ю.н., доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін Берднік І.В.*

**ОРІЄНТИРИ ВІДМЕЖУВАННЯ ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ І
СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ (СТ. 365 КК УКРАЇНИ) ВІД
ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ
(СТ. 364 КК УКРАЇНИ)**

Згідно ст.19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі та в межах повноважень та у спосіб, що передбачений Конституцією та законами України [1]. За сучасних умов, коли відбувається реформування органів державного управління, судової системи та правоохоронних органів, особливого значення набуває питання посилення авторитету органів державної влади, а отже, і протидії злочинам у сфері службової діяльності. Найбільш розповсюдженими та небезпечними злочинами цієї категорії є зловживання владою або службовим становищем та перевищення влади або службових повноважень.

Суспільну небезпеку вчинення цих діянь становить їх руйнівний вплив на різні сфери життя, підрив авторитету влади в суспільстві та ефективності державного управління. Про поширеність такого явища свідчать дані статистики правоохоронних органів, відповідно до якої кількість зареєстрованих фактів тільки перевищення влади або службових повноважень, незважаючи на їх незначне зменшення, й надалі залишається досить високим. Так, у 2019 році правоохоронцями було виявлено 14 820 правопорушень даної категорії, що стабільно менше ніж у попередні 2017–2019

рр. (у 2017-му – 14 997, у 2018 – 15 560 та в 2019 – 16 586). В тому числі у 2018 році зменшилося й число виявлених фактів перевищення влади або службових повноважень – 1 140 (у 2017-му – 1 336, у 2018 – 1 326, а у 2019 – 1 525), фактів службового підроблення – 5 583 (у 2017-му – 6 092, у 2018 – 7 160, а в 2019 – 6 477), службової недбалості – 1 706 (у 2017-му – 1 755, у 2018 – 1 766, а в 2019 – 2 010) та виявлених випадків одержання неправомірної вигоди – 1 578 (у 2017-му – 1 588, у 2018 – 1 535, а в 2019 – 1 683) [2].

21 лютого 2014 року Верховна Рада України прийняла Закон № 746-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» [3].

Цим Законом, зокрема, внесено зміни до статті 364 Кримінального кодексу (далі КК), відповідно до яких передбачається відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Також зі ст. 364 КК виключено частину третю, якою передбачалась відповідальність за дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені працівником правоохоронного органу, з одночасною криміналізацією частини таких діянь новою редакцією ст. 365 КК в межах перевищення влади або службових повноважень [4, с. 421].

Відповідальність за перевищення влади або службових повноважень передбачена ст. 365 КК, згідно з якою під перевищенням розуміється умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, що явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Законодавче

формулювання (описання) ознак складу злочину перевищення влади або службових повноважень та вживаної у ст. 365 КК термінології викликає суттєві труднощі при визначенні їх (ознак) змісту.

Загальними критеріями відмежування цих злочинів є: об'єкт кримінально-правової охорони – права, захищені законом, свободи та інтереси окремих громадян, держави, суспільних інтересів, інтересів юридичних осіб; наслідки – суттєва шкода захищених законом прав, свобод і інтересів окремих громадян або державних, громадських інтересів, або інтересів юридичних осіб; форма вини – умисне (психічне ставлення до наслідків може бути недбале), суб'єкт спеціальний – службова особа. Перевищення влади і службових повноважень, на думку П.П. Андрушко, є одним із видів зловживання владою [5, с. 15], тобто основні склади злочинів, передбачені ч. 1 ст. 364 та ч. 1 ст. 365 КК об'єктивними ознаками та ознаками суб'єкта співвідносяться між собою як загальний (ч. 1 ст. 364 КК) та спеціальний (ч. 1 ст. 365 КК).

Основні орієнтири відмежування зловживання владою або службовими повноваженнями від перевищення влади або службових повноважень були сформульовані у п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду від 26 грудня 2003 р. № 15 «Про судову практику в справах про перевищення влади або службових повноважень» [6]. Звернувши увагу судів на те, що необхідно відмежовувати перевищення влади або службових повноважень від зловживання владою або службовим становищем, Пленум Верховного Суду констатував, що при зловживанні владою або службовим становищем службова особа незаконно, всупереч інтересам служби використовує надані їй законом права і повноваження, а під перевищенням влади або службових повноважень, за визначенням Пленуму Верховного Суду, треба розуміти: а) вчинення дій, які є компетенцією вищестоящої службової особи цього відомства чи службової особи іншого відомства; б) вчинення дій, виконання яких дозволяється тільки в особливих випадках або з особливого дозволу, або з додержанням особливого порядку, – за відсутності цих умов; в) вчинення одноособово дій, які могли

бути вчинені лише колегіально; г) вчинення дій, які ніхто не має права виконувати або дозволяти.

Отже, аналізуючи статті КК, які передбачають відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, а також перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, необхідно зазначити, що основна відмінність між даними складами в тому, що у разі зловживання службовим становищем, службовець діє в межах своєї компетенції, виконує дії, які він має право виконувати, перебуваючи на відповідній посаді, а за перевищення влади і службових повноважень характеризується виходом особи за межі компетенції. Крім того, суб'єктом перевищення влади і службових повноважень, відповідно до ст.365 КК України, є працівник правоохоронного органу, а суб'єктом зловживання владою чи службовими повноваженнями - службові особи, визначені у примітці до ст. 364 КК України.

Склад злочин, передбачений ст. 364 КК, викликає багато питань при застосуванні на практиці, оскільки ця норма є загальною по відношенню до більшості складів злочинів, які містяться в XVII Особливої частини КК України. На жаль, на практиці й до нашого часу зустрічаються помилки у кваліфікації діянь за ст. 364 та ст. 365 КК України, тому виникає необхідність у подальшому всебічному дослідженні цих кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради*.1996. №30. Ст.141.
2. Криміногенна ситуацій в Україні: як змінився її стан протягом 2016 року (в порівнянні з минулими роками)? URL: <https://yvu.com.ua/kryminogenna-sytuatsiya-v-ukrayini-yak-zminyvsvya-yiyi-stan-protyagom-2016-roku-v-porivnyanni-z-mynulymy-rokamy/> (дата звернення: 15.11.2020).
3. Закон № 746-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного

законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/746-18>(дата звернення: 15.11.2020).

4. Головка М. Б., Коржиков С. П. Зміни до законодавства про відповідальність за службові злочини - вимога сьогодення. *Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина: матеріали міжнародної наук.-прак. конф. молодих вчених та студентів (22-23 трав. 2014 р., м. Чернігів). Чернігів, 2014. С. 421-424.*

5. Андрушко П. П. Зловживання владою або службовим становищем та перевищення влади або службових повноважень: проблеми розмежування. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 7-8 квіт. 2006 р. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2006. Ч. 1. С. 15-21.*

6. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: Постанова Пленуму ВСУ від 26.12.2003 № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03>(дата звернення: 15.11.2020).

Воєдило А.В.

*студентка 4 курсу, групи ПД-171, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів*

*Науковий керівник: к.ю.н., доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін Берднік І.В.*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

В умовах сьогодення однією із найбільш актуальних проблем сучасного кримінального права являється питання кваліфікації кримінальних правопорушень, адже від точності кваліфікації залежить призначення покарання винним особам. Саме тому, на нашу думку, особливо важливо проаналізувати деякі проблемні аспекти кваліфікації кримінального правопорушення «Торгівля людьми», оскільки незважаючи на нещодавно внесені зміни до ст. 149 КК України нині залишається безліч дискусійних питань пов'язаних із точною кваліфікацією торгівлі людьми на практиці, навіть попри те, що нинішня редакція ст. 149 КК України являється однією із найбільш досконалих кримінально-правових норм в історії вітчизняного кримінального законодавства стосовно регулювання питання кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, вона містить певні недоліки, які призводять до проблем у правозастосовній діяльності під час кваліфікації дій винних осіб у вчиненні торгівлі людьми [1, с. 21].

На наш погляд, на сьогодні однією із найбільших проблем в слідчій та судовій практиці під час кваліфікації злочину виступає не одностайне розуміння терміну «торгівля людьми». Це зумовлено тим, що положення вітчизняного законодавства не містять чіткого розуміння терміну «торгівля людьми». Як нами вже було визначено, ст. 149 КК України та ст. 1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» містять різні визначення терміну «торгівля людьми».

В свою чергу в слідчій та судовій практиці та наукових дослідженнях в даній галузі, поняття торгівлі людьми ототожнюється як правило з купівлею-продажем людини як товару [2, с. 25]. Зауважимо, що для прикладу слід зазначити, що Жовтневий районний суд м. Дніпропетровська в вирокі від 21 лютого 2013 р. зазначив, що підсудна мала умисел на «торгівлю людьми чи іншу незаконну угоду стосовно людини, а саме вербування з метою сексуальної експлуатації, діяла в спосіб обману і використання уразливого стану неповнолітньої». При цьому окремі склади злочину зводяться судом до узагальненого поняття «торгівля людьми», що призводить до неточного розуміння суті торгівлі людьми.

Крім того, необхідно зазначити, що інколи вітчизняні суди використовують термін «торгівля людьми» не як форму кримінального правопорушення, про що було зазначено в попередньому розділі дослідження, а як узагальнююче поняття та визначення виду злочинної діяльності. Такого висновку дійшов Глухівський міськрайонний суд Сумської області від 27 грудня 2017 року, який в своєму вирокі зазначив, що вчинення торгівлі людьми, в тому числі й вербування і переміщення особи із метою сексуальної експлуатації з використанням обману та уразливого стану, повторно та за попередньою змовою групою осіб – без зазначення жодної обставини, яка би вказувала на купівлю-продаж (передачу) потерпілої особи чи отримання за це коштів [2, с. 25-26]. Тобто, фактично, можемо констатувати, що в даному випадку суд взагалі не оперував категорією «торгівля людьми».

Також на практиці доволі часто бувають ситуації, коли кримінальне правопорушення «Торгівля людьми» вітчизняні суди визначають як купівлю-продаж людини в цивільно-правовому значенні й фактично застосовують цивільно-правовий аналіз правочину купівлі-продажу до цих кримінальних правовідносин, вказуючи на наявність істотних умов й зобов'язань, які виступають визначальними в цивільно-правових відносинах. Підтвердженням цьому виступає вирок Дарницького районного суд міста Києва від 07 червня 2016 року, в якому суд вказує, що торгівля людьми полягає в здійсненні

стосовно потерпілої особи угоди купівлі-продажу, в якій потерпіла особа виступає як предмет цієї угоди (товар). Тобто, це така угода, за якою одна особа (продавець) передає людину у фактичне володіння та розпорядження іншої особи (покупця), за певну грошову винагороду. При цьому, суд наголошує на тому, що угода може бути викладена як письмово, так і в усній формі. При цьому, також продавець людини (товару) бере на себе зобов'язання передати людину покупцю, а покупець зобов'язується заплатити за це [2, с. 26].

В контексті вказаного доцільно навести положення ст. 656 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), відповідно до якої за договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а в свою чергу, покупець майна (товару) приймає або ж зобов'язується прийняти майно (товар) та сплатити за нього певну грошову суму [3]. Тому, погоджуємося із дослідниками, що застосування аналогічних положень з цивільним законодавством при кваліфікації торгівлі людьми не має жодного відношення, оскільки не умови такого договору мають визначальне значення, а саме діяння – факт передачі людини, незалежно від виникнення інших цивільно-правових чи інших зобов'язань, характерних договору купівлі-продажу, таких як ціна, наявність й форма оплати за передачу людини [2, с. 26].

Таким чином, в зв'язку з вищезазначеним, вважаємо за доцільне закріпити в законодавстві єдине визначення торгівлі людьми та привести у відповідність положення КК України та Закону України «Про протидію торгівлі людьми», щоб не було проблем під час кваліфікації відповідних кримінальних протиправних діянь. Саме тому, на наш погляд було б доцільно в Примітці до ст. 149 КК України закріпити визначення торгівлі людьми і саме ним оперувати. А в свою чергу, торгівля людьми, в ч. 1 ст. 149 КК України повинна виступати не як поняття торгівлі людьми, а як форма цього злочинного діяння.

Список використаних джерел

1. Вербенський М. Г. Шляхи вдосконалення законодавства України щодо протидії торгівлі жінками. *Актуальні проблеми боротьби з торгівлею жінками : матер. Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 12 квітня 2012 р.)*. Донецьк, 2012. С. 21-24.
2. Никифоряк Л. П., Орлеан А. М. Аналіз судової практики з питань застосування законодавства України щодо протидії торгівлі людьми. Київ. : Видавництво «Фенікс», 2018. 88 с.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40-44. С. 356.

Воробей Р.С.

*студент 4 курсу групи ПД-171, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права та соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів*

*Науковий керівник: к.ю.н, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін Марущак Н.В.*

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ У БОРОТЬБІ З КОРУПЦІЄЮ ТА ЗЛОЧИННІСТЮ

Однією з головних складових частин формування та реалізації ефективної протидії корупції в Україні є скоординоване міжнародне правове співробітництво у боротьбі з корупцією, чітка взаємодія держав на регіональному та міжнародному рівнях, участь у заходах боротьби з цим суспільно негативним соціальним явищем, запроваджених ООН, Радою Європи, Інтерполом, Міжнародним валютним фондом, Світовим банком, Всесвітньою організацією торгівлі, Організацією американських держав, Організацією економічного співробітництва та розвитку та іншими міжнародними інституціями [1, с. 174; 2, с. 28].

Особливостям міжнародного співробітництва України у сфері запобігання і протидії корупції присвячений р. XII Закону України «Про запобігання корупції» [3]. Зокрема, відповідно до ст. 70 зазначеного закону визначено, що Україна, відповідно до укладених нею міжнародних договорів, здійснює співробітництво у сфері запобігання та протидії корупції з іноземними державами, міжнародними організаціями, які здійснюють заходи в цій сфері. Міжнародна правова допомога та інші види міжнародного співробітництва у справах про корупційні правопорушення здійснюються компетентними органами відповідно до законодавства та міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Також, згідно з. ст. 73 згаданого закону, Україна здійснює заходи щодо повернення в державу коштів та іншого майна, одержаних внаслідок корупційних правопорушень, і розпоряджається цими коштами та іншим майном відповідно до законодавства та міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Для проведення ефективної боротьби з корупцією ухвалюються міжнародні антикорупційні акти, за допомогою яких держави намагаються скоординувати криміналізацію корупційних діянь і встановити єдині стандарти боротьби з корупцією [4, с. 455], використання яких на національному рівні сприятиме формуванню уніфікованих підходів до забезпечення протидії корупції.

Міжнародні конвенції - єдині юридично обов'язкові універсальні документи з протидії корупції [5, с. 42]. І саме обов'язковий характер їх положень роблять їх унікальним інструментом для розроблення комплексних заходів щодо боротьби з корупційними діяннями [6, с. 174].

Міжнародні організації розглядають поняття «корупція» як соціальне явище, коли державні або інші особи, уповноважені виконувати державні (управлінські, владно-розпорядчі) функцій, використовують своє службове становище, статус і авторитет в корисливих цілях чи в корпоративних інтересах [2, с. 11].

Одним із перших міжнародних документів, яким засуджуються всі види корупції, включаючи хабарництво, є ухвалена 15 грудня 1975 р. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3514 «Заходи проти корупції, яка практикується транснаціональними й іншими корпораціями, їх посередниками та іншими причетними до цього сторонами». Зазначений документ закликає уряди всіх країн вжити на національному рівні всіх необхідних заходів для запобігання та протидії корупції, які вони вважатимуть доцільними, включаючи законодавчі [7, с. 21].

Щодо запобігання злочинності, то тенденції сучасної злочинності зумовлюють необхідність створення ефективних міжнародних механізмів

більш тісної співпраці між державами у боротьбі з нею. Аналіз цих тенденцій і укладених в цій сфері договорів свідчить, що в даний час міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю представляє собою складне системне явище, зміст якого, поряд з іншим, складають узгоджені між державами заходи з надання допомоги в розслідуванні кримінальних справ та здійсненні кримінального переслідування та розслідування міжнародних злочинів, здійснення кримінального переслідування і покарання осіб, винних у їх скоєнні, забезпечення виконання кримінальних покарань.

Міжнародне співробітництво у сфері кримінального процесу (судочинства) - це здійснювана органом дізнання, слідчим, прокурором і судом відповідно до вимог законодавства, що регулює кримінальне судочинство, узгоджена з компетентними органами та посадовими особами іноземних держав, а також міжнародними організаціями діяльність з отримання та надання допомоги в досудовому слідстві і судовому розгляді, а також у застосуванні інших заходів, необхідних для правильного вирішення кримінальних справ.

Звідси випливає, що під правоохоронними структурами інших країн, з якими взаємодіють правоохоронні органи України, необхідно розуміти не тільки відповідні міністерства внутрішніх справ окремих держав, а й взагалі всю міжнародну систему суб'єктів боротьби зі злочинністю.

Особливе місце у взаємодії щодо боротьби зі злочинністю на глобальному, універсальному та міжурядовому рівнях посідає міжнародна організація кримінальної поліції — Інтерпол. Крім цього, з метою реалізації взаємодії щодо боротьби зі злочинністю у межах Європейського Співтовариства у 1992 році створено Центральне агентство кримінальної поліції — Європол. Також у березні 2002 році в Гаазі розпочав свою діяльність Євроюст. До складу Євроюсту входять представники держав-членів ЄС. Головними завданнями визначено координацію діяльності органів національної влади, відповідальних за розслідування злочинів; сприяння спрощенню процедури взаємної юридичної допомоги. Діяльність Євроюсту передбачено

пов'язувати з випадками, коли в розслідуванні беруть участь декілька держав, але він може займатися також справами, котрі стосуються лише однієї з країн ЄС, а також третіх країн. До компетенції Євроюсту віднесено всі злочини, зазначені в Конвенції про Європол, а також комп'ютерні злочини, відмивання грошей, злочини проти навколишнього середовища, шахрайство та корупцію [8, с. 176].

Крім того, співробітництво європейських країн у боротьбі зі злочинністю і здійсненні правосуддя, з якими веде співробітництво Україна, відбувається в межах Шенгенських правил, які складаються з Шенгенської угоди та Конвенції, а також усіх постанов Виконкому Шенгенської групи.

Отже, міжнародне співробітництво у сфері запобігання і протидії корупції – це багатостороння діяльність усіх суб'єктів у різних її проявах – глобальному, універсальному, цільовому, державному, відомчому тощо. Взаємодія правоохоронних органів України з правоохоронними структурами Європи, інших країн світу та міжнародних організацій є елементом цього взаємопов'язаного та взаємодоповнюючого явища. Взаємодія допомагає розв'язувати стратегічні завдання запобігання злочинності, боротьби з міжнародною злочинністю та співпраці з іншими правоохоронними формаціями, перед якими визначено тотожні цілі.

Список використаних джерел

1. Хорошун О.В., Кулікова Д.Ю. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності в Європейському Союзі та запобігання їй. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 5. С. 172-175.

2. Запобігання і протидія проявам корупції як елемент модернізації системи державної служби. Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизації. Івано-Франківськ, 2012. 237 с.

3. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. №1700-УП / Верховна Рада України [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/?docId=1700-18>.

4. Зелінська Н.А. Міжнародно-правові інструменти гармонізації антикорупційного законодавства . Актуальні проблеми держави і права. 2009. С.451-456. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v46/79.pdf>

5. Медвецька О. Поняття, ознаки та види корупційних злочинів, їх особливості відповідно до актів міжнародного законодавства. Підприємництво, господарство і право. 2015. №7. С. 42-48. [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/v7/11.pdf>

6. Ніжинська І.С. Міжнародні конвенції як засіб боротьби з корупцією. Наше право. 2013. № 12. С. 174-179.

7. Організаційно-правове забезпечення сучасної антикорупційної політики : [навч. посіб.] / С.М. Клімова, Т.В. Ковальова. Х., 2015. 252 с.

8.Зозуля Є.В. Міжнародне співробітництво правоохоронних органів України в боротьбі зі злочинністю. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2008 №3-4. С.173-179.

Гуменський О.А.
*головний судовий експерт
Чернігівського відділення
Київського науково-дослідного інституту
судових експертиз МЮ України
м. Чернігів*

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Правову основу судової експертної діяльності в Україні становлять Кримінальний процесуальний кодекс та Кодекс про адміністративні правопорушення. Відповідно до вимог КПК експертом у судовому процесі може бути будь-яка особа, яка володіє спеціальними знаннями.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови знання – це обізнаність у чому-небудь, наявність відомостей про кого-, що-небудь, сукупність відомостей з якої-небудь галузі, набутих в процесі навчання, дослідження і т. ін. [1, с.469]. В педагогіці терміном «знання» позначають продукт пізнання людьми предметів і явищ дійсності, законів природи і суспільства [5, с.118]. У тлумачному словнику української мови «спеціальний» визначається як призначений виключно для кого, чого-небудь; який має особливе призначення, [1, с.1168]. Тобто, спеціальні знання – це знання спеціального призначення.

Правильне розуміння спеціальних знань – це важлива умова застосування їх в усіх необхідних випадках, що зумовлені потребою судочинства. Поняття «спеціальні знання» і його наукове тлумачення досить докладно досліджено у працях науковців з криміналістики та кримінального процесу. Одним з перших це поняття під кутом зору щодо можливостей використання їх в інтересах судочинства докладно розглянув О.О. Ейсман, який зверну увагу на те, що спеціальні знання – це знання не загальновідомі і загальнодоступні, а ті, якими володіє обмежене коло спеціалістів [6, с.91].

З того часу висловлено чимало точок зору і запропоновано чимало визначень спеціальних знань. Є.П. Іщенком та А.О. Топорковим спеціальні знання визначені як сукупність знань, навичок і умінь у певній галузі науки (крім правової), техніки, мистецтва або ремесел, які набуті в результаті спеціальної підготовки чи професійного досвіду, що застосовуються для розслідування злочинів, проведення оперативних заходів, виконання спеціальних досліджень і судових експертиз [4, с.472].

Відомий учений і практик В.Г. Гончаренко підкреслював, що по-перше, слід чітко відмежовувати в функціональному сенсі спеціальні знання, як результат професійної підготовки і певну спеціалізовану освіченість окремих людей, від передбачених процесуальними законами спеціальних знань, які, маючи за своїм змістом повну тотожність з першими, можуть використовуватись у точно встановлених законом формах і межах. По-друге, в процесуальне визначення спеціальних знань обов'язково повинно включатись загальнонаукове їх поняття як неодмінна змістова основа поняття процесуального, а останнє повинно визначати лише межі і форми особливого використання цих знань в судочинстві та юридично значущі наслідки такого використання. Зробивши ці загальні зауваження, В.Г. Гончаренко пропонує таке визначення в контексті кримінально-процесуального законодавства. Спеціальними знаннями в кримінальному судочинстві є знання і навички, одержані в результаті фахової освіти та/або практичної діяльності в будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, які використовуються визначеними законом учасниками процесу в межах наданих кожному з них повноважень для вирішення за певною процедурою процесуальних завдань [2, с.24].

Слушні думки з цього приводу висловлює вітчизняний науковець І.В. Гора, яка вказує на те, що поняття «спеціальні знання» є галузевим юридичним. Необхідність його введення зумовлена діяльністю юрисдикційних органів з метою вирішення завдань, що перед ними ставляться. Особливими ознаками, що характеризують спеціальні знання, є такі: ці знання не є

загальновідомими, загальнодоступними та одиничними; вони набуваються особою в процесі теоретичної та практичної підготовки до конкретної діяльності; неодноразово використовуються; надаються не в прямій, а у опосередкованій формі; втягуються в процес у встановленому законом порядку за наявності в учасників процесу потреби в такого роду знаннях; використовуються у передбачених процесуальним законодавством формах; їх використання пов'язане з певним рівнем освіти та/або підготовкою, а також професіональним або іншим досвідом; такі знання сприяють забезпеченню винесення законного й обґрунтованого акту органів досудового розслідування та суду як органу судової влади [3, с.7]. Таке визначення спеціальних знань максимально точно відбиває теоретичні положення наукознавства, законодавства і практику залучення спеціальних знань до відправлення правосуддя.

Необхідно зазначити, що підстави використання спеціальних знань формалізовані, вони включають в себе такі складові частини: матеріальну правову підставу; процесуальну підставу. Їх застосування потребує правильного визначення слідчим, прокурором, судом предмету доказування й виявлення потреби у використанні спеціальних знань і навичок обізнаних осіб.

Юридична мета використання спеціальних знань передбачає, що спеціальні знання використовуються для формування доказової інформації й для її перевірки та оцінки. За цим критерієм здійснюється розподіл форм використання спеціальних знань на процесуальні та непроцесуальні. Якщо при використанні спеціальних знань формується новий доказ, то у цьому випадку – це процесуальний спосіб використання спеціальних знань. Якщо спеціальні знання використовуються для внутрішнього переконання суб'єкта доказування, то це – непроцесуальна форма використання спеціальних знань.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. Бусел В.Т.]. Київ.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

2. Гончаренко В.Г., Курдюков В.В., Легких К.В. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. *Вісник Академії адвокатури*. Вип. 9, 2007. С.22-32.
3. Гора І.В. Актуальні проблеми сучасної практики комісійної й комплексної судової мистецтвознавчої експертизи. *Вісник Академії адвокатури України*. Том 16 число 2(43) 2019. С.13-21.
4. Криміналістика: учебник для ВУЗов / под. ред. Е.П.Ищенко. Москва: Юрид. фирма Контракт; Инфра-М. 2005. 748 с.
5. Педагогическая энциклопедия. Т.2. Москва. : Сов. энциклопедия. 1965. 911 с.
6. Эйсман А.А. Заключение эксперта. Структура и научные обоснования. Москва., 1967. 120 с.

Дяговець О.В.,
начальник управління превентивної діяльності
ГУНП в Чернігівській області,
лейтенант поліції

Соболь В.А.
студент 4 курсу, групи ПД-171, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів

ВІДМЕЖУВАННЯ БАНДИТИЗМУ ВІД СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Відмежування кримінальних правопорушень в сучасних умовах має важливе значення для правильної кваліфікації кримінально протиправних діянь. При цьому, аналіз Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) дозволяє констатувати, що в його статтях передбачена значна кількість кримінальних правопорушень, що мають спільні ознаки. Проте, спільність їх об'єктивних і суб'єктивних ознак у деяких випадках призводить до помилок у правозастосуванні [1, с. 70]. Отже, головною вимогою ефективності боротьби з кримінальними правопорушеннями є їх належна кваліфікація та відмежування від таких складів. Тому, актуальним вбачається аналіз відмежування бандитизму від створення злочинної організації.

Першочергово зауважимо, що питання розмежування суміжних кримінальних правопорушень, якими безумовно являються бандитизм і створення злочинної організації є важливим для науки кримінального права, відповідно до того, що їх розкриття дозволяє розмежовувати відповідні діяння [2, с. 11], виключити помилки в слідчій та судовій практиці щодо кваліфікації дій винних та встановити для них відповідне покарання.

Аналізуючи чинне кримінальне законодавство Постанови Пленуму Верховного Суду № 13 від 23 грудня 2005 року, можна зробити висновок, що найбільш подібні кримінальні правопорушення це створення, керівництво

злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній та бандитизм.

Подібність вищезазначених кримінальних правопорушень виявляється насамперед у тому, що вони є проявами складних форм співучасті. Так, із прийняттям постанови Пленуму Верховного Суду № 13 від 23 грудня 2005 року банди та злочинні організації розглядаються як стійкі злочинні об'єднання. Крім того, необхідність чіткого розмежування цих груп пов'язана з тим, що ці формування мають спільні риси, визначені ст. 28 КК України, але їх тлумачення недостатньо координується між тлумаченням ознак, безпосередньо притаманних банді, та злочинної організації.

Аналізуючи ці складу кримінальних правопорушень, перш за все, слід розкрити поняття «злочинна організація». Слід зазначити, що серед вчених немає єдиної думки щодо визначення цього поняття.

Отже, В. Осипкін, аналізуючи діяльність злочинних організацій, наводить як приклад колумбійські злочинні організації (картелі), згідно з якими він вказує, що злочинні організації – це об'єднання, які мають дуже широкий спектр діяльності та мають достатньо велику владу, що дозволяє їм брати участь у боротьбі з урядовими підрозділами правоохоронних органів та збройними силами [3, с. 13].

В свою чергу В. Зібер вважає, що злочинна організація насправді включає всі риси організованої групи, а тому не потребує виділення організованої злочинності як самостійного структурного елемента [4, с. 116].

Відповідно до ст. 28 Кримінального кодексу України кримінальне правопорушення вважається вчиненим злочинною організацією, якщо воно вчинено стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб,

або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп [5].

В свою чергу банда – це таке ієрархічно структуроване стійке злочинне об'єднання декількох осіб, що вчиняє тяжкі або особливо тяжкі злочини шляхом здійснення збройних нападів [6, с. 493]. Тобто, з цього випливає, що банда вужче поняття за злочинної організації. В цьому є певна відмінність між вказаними кримінальними правопорушеннями.

Крім того, відмічаємо, що різниця між цими кримінальними правопорушеннями полягає в тому, що, обов'язковою метою створення банди є вчинення нападів на підприємства, установи, організації або окремих громадян, а метою створення злочинної організації є вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів. Тобто, відмінність між вказаними кримінальними правопорушеннями також є і в суб'єктивній стороні, а саме в меті їх створення.

Крім того, відмінна риса цих кримінальних правопорушень виявляється в тому, що у банди є і така обов'язкова риса, як озброєння. В свою чергу для злочинної організації озброєння на являється обов'язковою ознакою.

Також різниця між цими складами кримінальних правопорушень виявляється і в такому елементі складу кримінального правопорушення, як суб'єкт, а саме суб'єкт кримінального правопорушення, передбачений ст. 257 КК України – фізична особа, яка досягла 14-річного віку, а суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 257 КК України за ст. 255 КК України є фізична особа, яка досягла 16-річного віку.

Таким чином, бандитизм і створення злочинної організації відмежовуються між собою за суб'єктивними ознаками, а саме за ознакою мети та суб'єктом кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Никитин С. Г. Уголовная ответственность за создание преступных объединений и деятельность в их составе. *Закон и право*. 2007. № 9. С. 70-73.

2. Короткевич М. Є. Кваліфікація зайняття забороненими видами господарської діяльності: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2006. 16 с.
3. Осипкин В. Е. Организованная преступность. К, 1998. 324 с.
4. Зибер У. Организованная преступность Японии и Германии. Х.: Юридический издательский дом, 1999. 211 с.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. ст. 131.
6. Щедров І. В. Банда і злочинна організація: проблема співвідношення понять. *Держава і право*. 2011. Вип. 52. С. 489-494.

Карпова І. Г.
*доцент кафедри правоохоронної діяльності та
загальноправових дисциплін
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету "Чернігівська політехніка",
м. Чернігів*

ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗІ ШКОЛЯРАМИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОРОЖНЬОЇ БЕЗПЕКИ

В сучасних умовах виховання підростаючого покоління головною метою виступає формування і підготовка до життя всебічно і гармонійно розвиненої особистості, що передбачає не лише морально-естетичне, національно-патріотичне, правове, екологічне, статеве, економічне, фізичне та ін. види виховання, а також виховання у підростаючого покоління розуміння неповторності та унікальності кожної особистості, розуміння і знання правил збереження власного здоров'я. Дитина має розуміти, які наслідки є згубними для її життя і здоров'я, починаючи від вживання нецензурних слів, тютюнопаління, вживання спиртних напоїв та ін. й закінчуючи порушеннями правил поведінки в суспільстві, зокрема, правил безпеки руху на дорогах.

За даними ВООЗ, у світі кожні 24 сек. гине людина, а за рік 1,35 млн. осіб страждає від ДТП, найбільше в аваріях гине дітей і представників молоді від 5 до 29 років [1]. В Україні рівень смертності та травматизму внаслідок ДТП є одним з найвищих в Європі. Наприклад, за період 2011-2016 років на дорогах України загинуло 1,4 тис. дітей віком до 18 років, а ДТП в Україні є першою за поширеністю причиною смерті молоді віком від 15 до 24 років та другою за поширеністю причиною смерті дітей віком від 5 до 14 років [4].

З огляду на цю існуючу, досить болючу проблему в Україні згідно розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.06.2017 № 481-р ухвалено Стратегію підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року [4] і, згідно розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.03.2018 № 231-р, затверджено План заходів щодо реалізації Стратегії

підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року [3]. Затверджений план передбачає розробку та практичне впровадження цілої низки теоретичних і практичних заходів, серед яких важливого значення набуває і підвищення інформаційної обізнаності учасників дорожнього руху, як водіїв, так і пішоходів.

З нашої точки зору, здобувачі вищої освіти, які проходять підготовку за освітньо-професійною програмою “Правоохоронна діяльність”, за період навчання у закладі вищої освіти мають прекрасні можливості для здобуття професійних компетентностей майбутньої професії (серед яких, скажімо, здатність виконувати функціональні обов’язки в ході надання поліцейських послуг у сферах забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини...; знання та розуміння щодо здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень...; здатність вживати заходів запобігання дитячій бездоглядності, правопорушенням серед дітей...та ін. [2]) не лише під час аудиторних занять, а у процесі суспільно-корисної громадської діяльності в різних інституціях соціального середовища, зокрема, закладах загальної середньої освіти з дітьми.

Програма роботи студентів із дітьми у школах має включати, на нашу думку, як теоретичні, так і практичні заходи і здійснюватись за допомогою різних форм і методів роботи, як індивідуально-групових, так і масових з урахуванням вікових особливостей дітей і молоді. Причому чим старші діти, тим активніше вони можуть реалізовувати свій творчий потенціал через креативні форми роботи, що передбачають розвиток творчих здібностей під час проведення соціальних акцій, підготовки радіопрограм, тренінгів, відеороликів тощо. Для молодших школярів реалізація творчої уяви, фантазії можлива під час підготовки матеріалів до стінних газет, проведення конкурсів, виконання завдань відкритих уроків та ін. Подаємо орієнтовний план заходів “Програма заходів у закладах загальної середньої освіти I-III ступенів із забезпечення профілактики дорожніх правопорушень”.

Для закладу загальної середньої освіти I ступеня пропонуємо наступні форми роботи: тиждень знань правил дорожнього руху (індивідуально-групові бесіди, тематичні диктанти, відкриті уроки, конкурси, випуск стінних газет, проведення виховних годин та ін.); бесіди з ознайомлення з практичним європейським досвідом у сфері безпеки дорожнього руху; зустрічі з представниками правоохоронних органів; перегляд навчальних програм з вивчення правил дорожнього руху.

Для закладу загальної середньої освіти II ступеня: тиждень знань правил дорожнього руху (індивідуально-групові бесіди, вікторини, перегляд і обговорення кінофільмів, проведення виховних годин); бесіди з ознайомлення з практичним європейським досвідом у сфері безпеки дорожнього руху; зустрічі з представниками правоохоронних органів; перегляд навчальних програм з вивчення правил дорожнього руху.

Для закладу загальної середньої освіти III ступеня: тиждень знань правил дорожнього руху (індивідуально-групові бесіди, ділові ігри, підготовка разом із учнями рекламних роликів, відео сюжетів, виготовлення буклетів); бесіди з ознайомлення з практичним європейським досвідом у сфері безпеки дорожнього руху; зустрічі з представниками правоохоронних органів; перегляд навчальних програм з вивчення правил дорожнього руху; організація спільно з учнями роз'яснювальної (виховної) роботи серед різних груп населення з метою підвищення відповідальності учасників дорожнього руху; підготовка разом із учнями наочних методичних матеріалів для проведення роз'яснювальної роботи; організація і проведення разом із учнями шкільних радіопрограм, соціальних кампаній, тренінгів. Отже, проведення здобувачами вищої освіти профілактичної роботи в школі дозволяє вирішувати двоєдине завдання: вироблення у них професійних компетентностей та реалізація на практиці важливого державного завдання – виховання дітей та молоді з метою забезпечення ними умов для збереження власного здоров'я та уникнення участі у дорожньо-транспортних пригодах.

Список використаних джерел

1. Кількість ДТП у світі зростає. Центр громадського здоров'я МОЗ України : <https://phc.org.ua/news/kilkist-dtp-u-sviti-zrostaе-vooz>
2. Освітньо-професійна програма “Правоохоронна діяльність”. Затверджено Вченою радою Чернігівського національного технологічного університету : <https://www.stu.cn.ua/media/files/opp/opp-262.pdf>
3. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 березня 2018 року №231-р : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231-2018-p>
4. Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 червня 2017 року №481-р : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481-2017-p>

Козинець О.Г.
*к.і.н., доцент, завідувачка кафедри правоохоронної
діяльності та загальноправових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів*

ОРГАНИ ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Питання внутрішньої безпеки посідають головне місце в будь-якій державі. Такі органи існували задовго до її утворення, оскільки завжди була потреба в охороні житла, громади і т.д. Пізніше, з виникненням держави, функція безпеки набуває певних обрисів і, як наслідок, створюються спеціальні органи, основним завданням яких стає охорона громадського порядку, території, кордонів та ін.

У наш час уявлення про правоохоронну систему відрізняється від того, яке було ще до середини ХІХ ст. Тоді під цією системою малася на увазі значна частина всієї внутрішньої політики держави як питання внутрішньої безпеки в широкому сенсі слова (боротьба зі злочинністю, з пожежами, епідеміями, стихійними лихами, становленням пенітенціарної системи та ін.), так і широкий спектр інфраструктурного розвитку, наприклад, будівництво, промисловість, архітектура, медицина, страхування та інші економічні та культурні фактори життєдіяльності.

У ІХ-ХІІ ст.ст. система державних органів в цілому та правоохоронних, зокрема була достатньо простою. Порядок суспільних відносин, що складався в середньовічній державі, забезпечувався всіма наявними засобами. Цьому були підпорядковані державний механізм і система права.

Протягом декількох століть правоохоронні функції виконували різні державні органи. Проте, вже в Київській Русі для реалізації внутрішньої функції щодо забезпечення громадського порядку, держава утворює спеціальний апарат, який на ранніх етапах був досить простим.

Провідне місце серед органів, що виконували охоронну функцію, була дружина. Вона брала участь у військових кампаніях, придушенні соціальних конфліктів, в управлінні державою.

Взагалі правоохоронні органи того часу склалися з трьох основних частин: великокнязівської дружини, дружин місцевих князів та інших феодалів; народного ополчення; найманих загонів і забезпечували охорону громадського порядку в середині держави та здійснювали захист території, завоювання.

Дружина була не тільки ядром війська. У перший період існування Київської Русі дружинники постійно перебували поруч із князем, жили при його дворі, поділяли його інтереси, в усьому допомагали йому. Князі постачали дружину всім необхідним: їжею, одягом, зброєю. Вони вважали дружинників своїми радниками, помічниками, охоронцями.

Основу дружини становила родова знать, але князь міг включити до складу дружини будь-кого, хто мав здібності та заслуги перед князем.

З рядів старшої дружини формувались представники князівської адміністрації – посадники, тисяцькі та ін. Молодші дружинники («отроки», «пасинки», «дитячі») постійно перебували при дворі князя, їх статус поступово зближувався зі слугами. З молодшої дружини виходили охоронці князя, а також призначалися нижчі посадові особи.

Дружинники також брали участь у проведенні військових операцій, але, разом з тим, великі князі залучали за плату іноземні наймані зағони, які склалися з варягів, представників фінських і тюркських племен. Військо ділилося на тисячі, сотні, десятки. Пізніше його стали ділити на полки.

Так, за часів Київської Русі охорону громадського порядку і боротьбу зі злочинністю на території князівства здійснював сам великий князь та за його дорученням його дружинники. Вони здійснювали правоохоронну функцію, чинили суд та розправу, збирали торгові та судові мита та ін.

Також правоохоронну діяльність здійснювали вільні люди-общинники, і саме вони несли відповідальність за порядок на території своєї общини.

Так, при викритті злочинців використовувались такі заходи: «заклич», «звід» та «гоніння сліду».

Особливої уваги заслуговує третій захід розшуку злочинця та пов'язаність його з общиною. Спочатку був «заклич» - оголошували про зникнення речі, чекали поки її або повернуть, або хтось вкаже, де та річ знаходиться і в кого. Якщо очікування були марними, то переходили до другого заходу у пошуку правопорушника до «зводу»: у кого найшли майно зникле, того і вважали правопорушником, або при встановленні факту купівлі цього майна розшук продовжувався і тривав до того, поки не знаходилася людина, що не могла довести законність набуття цього майна. Був ще один захід «гоніння сліду», який полягав у тому, що потерпілий самостійно шукав правопорушника. І якщо розшук приводив до общини, то остання мала або вказати на правопорушника, або вказати напрям в якому продовжувати пошуки. Якщо община відмовлялась це робити, то автоматично вважалась винуватою і мала відшкодувати нанесені збитки. Так, функції розшуку покладались у приватних справах на потерпілих, а відповідальність на общину.

Таким чином, органи охорони громадського порядку у Київській Русі були простими та неструктурованими. Головною в цьому аспекті була дружина князя, що захищала його особу, слідкувала за порядком у князівських володіннях та в цілому в державі.

Список використаних джерел

1. Греков Б. Д. Киевская Русь. М.: Государственное издательство политической литературы, 1953. 569 с.
2. Історія держави і права України. Підручник/ за ред. Гончаренко В.Д. К.:Право, 2013. 704 с.
3. Рогов В. А. Государственный строй Древней Руси. М.: ВЮЗИ, 1984. 80 с.
- Терлюк І. Історія держави і права України. К.: Кондор, 2018. 772 с.

Лазоренко Є.Ю.
*ад'юнкта академії Державної пенітенціарної служби України,
прокурор відділу організації і забезпечення підтримання публічного
обвинувачення в суді Чернігівської обласної прокуратури
м. Чернігів*

ЗНАЧЕННЯ РІШЕНЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ У ПРАВОЗАСТОСОВЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Останнє десятиріччя в Україні ознаменовано реформуванням кримінальної юстиції, яка знайшла своє відображення у прийнятті нового Кримінального процесуального кодексу України (2012 рік), Законів України «Про прокуратуру» (2014 рік), «Про судоустрій і статус суддів» (2016 рік), а також внесення відповідних змін до Конституції України (2016 рік).

Вказані зміни прийняті, у першу чергу, з метою наближення України до демократичних традицій Європейського Союзу, де визначальне місце займають такі принципи як верховенство права та законність.

Крім того, реформування кримінальної юстиції ввела у широкий загальний таку новелу правозастосування як судовий прецедент, який міститься в постановках Верховного Суду (далі за текстом – ВС) і має назву правова позиція або правовий висновок, що ухвалюється за результатами касаційного провадження у кримінальних справах.

Касаційне провадження – стадія кримінального процесу, змістом якого є перегляд (перевірка) по касаційній скарзі або касаційному поданню сторін рішень місцевих судів, які набули чинності, і рішень апеляційних судів, винесених ними по першій інстанції або по апеляційній інстанції, які не набули чинності [1, с. 232].

На відміну від країн англосаксонської правової сім'ї, де законодавство є результатом судової правотворчості, в Україні судовий прецедент є його продовженням, оскільки однозначно говорити про те, що ВС надано право підняти Верховну Раду України у прийнятті законів або нових норм для законів, не можна, як заперечувати і той факт, що висновки щодо застосування

норм права, викладених у постановах ВС, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень і рекомендаційними для судів [2].

Майже усюди визнається роль судової влади в усуненні прогалин у правовому регулюванні суспільних відносин, у наповненні новим змістом вже існуючих норм права. Крім того, в останні роки спостерігається тенденція до зближення різних підходів до ролі і місця судової практики у правотворчому процесі, наслідком якого є більш лояльне відношення у країнах континентальної правової системи до результатів судової діяльності як джерела права [3, с. 154].

Рішень ВС ухвалено за останній роки чимало. Вони стосуються не лише норм матеріального права, як-то правильність кваліфікації кримінального правопорушення, призначення покарання за сукупністю злочинів чи за сукупністю вироків тощо, а й питань процесуального законодавства, яке має значний вплив на діяльність органів досудового розслідування та прокуратури, оскільки визначає правила «гри» з розслідування злочинів.

Прийняття ВС такого роду рішень, які по-іншому трактують норми процесуального кодексу, хоч і ставлять за свою мету захист прав та свобод людини (здебільшого підозрюваних, обвинувачених), однак слід відмітити і той факт, що часто вони ж і призводять до зведення нанівець всієї діяльності сторони обвинувачення по захисту потерпілих від насилля, катувань, зґвалтувань та й суспільства в цілому від протиправної поведінки суб'єктів злочинів.

Навести хоча б один з прикладів такої діяльності ВС.

Так, ВС неодноразово розглядалось питання щодо можливості використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій (далі за текстом – НС(Р)Д) у кримінальному провадженні стороною обвинувачення для доведення винуватості особи.

У постанові Великої Палати ВС, від 16.10.2019 (справа № 640/6847/15-к) сформульовано висновок про те, що якщо сторона обвинувачення під час досудового розслідування своєчасно вжила всі необхідні та залежні від неї

заходи, спрямовані на розсекречення процесуальних документів, які стали підставою для проведення НС(Р)Д, однак такі документи не були розсекречені з причин, що не залежали від волі і процесуальної поведінки прокурора, то суд не може автоматично визнавати протоколи НС(Р)Д недопустимими доказами з мотивів невідкриття процесуальних документів, якими санкціоноване їх проведення [4].

У той час, як до цього ВС, у тому числі й у складі Великої Палати, ухвалювались діаметрально протилежні висновки (наприклад, постанова справа 751/7557/15-к, провадження № 13-37к18), які ставали причинами ухвалення реабілітуючих рішень (виправдувальних вироків, ухвал про закриття проваджень).

Таким чином, слід наголосити, що рішення ВС при їх обов'язковому характері для органів досудового розслідування та прокуратури, приймаються без достатньої виваженості, про що свідчать постанови ВС з одного й того ж питання кримінального процесу, наслідком чого є невиконання завдань кримінального провадження.

На наш погляд, ВС слід звернутись до практики прийняття постанов Пленумом ВС України, які були результатом ґрунтовного вивчення не одного провадження, а цілої низки з метою прийняття консолідованого рішення.

Список використаних джерел

1. Ревака В.М. Провадження по перевірці вироків, постанов і ухвал суду. *Правова держава*. 2012. № 14. С. 230-235.
2. Про судоустрій і статус суддів від 02.06.2016 № 1402-VIII / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
3. Шандурский Д.И. Судебное правотворчество в системе нормативно-правовых актов. *Вестник Тюменского государственного университета. Социально-экономические и правовые исследования*. 2015. Т. 1. № 3 (3). С. 153-158.
4. Постанова Великої Палати ВС від 16.10.2019 справа № 640/6847/15-к (провадження 13-43к19) / URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/8517457>.

Лещенко Т.В.
*студентка 4 курсу, групи ПД-171, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів*

*Науковий керівник: к.ю.н., доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін Марущак О.А.*

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ «ДИТИНА» ТА «ДІТИ» В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНИХ АКТАХ

У розділі II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» поняття «дитина» і «діти» вживаються тільки в двох статтях: в ст. 51, яка закріплює обов'язок держави і батьків піклуватися про дітей, а дітей про своїх непрацездатних батьків; в ст. 52, що містить норми про рівність дітей у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним [1].

У доктрині українського права розрізняються терміни «дитина», «малолітній», «діти», «неповнолітній». В Законі України «Про охорону дитинства» згадується лише терміни «діти», «дитина», в рамках якого дитина визначається як особа, яка не досягла віку 18 років (повноліття) [2].

Для розуміння права вищевказаних термінів, наприклад, «дитина» і «неповнолітній» необхідно розглянути ці поняття системно. У тлумачному словнику В. Даля поняття «дитя», «немовля», «дитина», «малолітній», обмежується віковим періодом до 14 або 15 років [3, с. 256].

У цивільному і сімейному праві поняття «діти» застосовується щодо осіб, які не досягли встановленого законом віку повноліття.

Відповідно до ст. 6 Сімейного кодексу (далі – СК) України дитиною визнається особа, яка не досягла віку вісімнадцяти років (повноліття). Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років.

Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [4]. Так визначено і в Цивільному кодексі України [5].

У Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року в статті 1 використовується поняття «дитина», під яким мається на увазі людина, яка не досягла віку 18 років. Звісно ж, що якщо в міжнародних документах відсутня вказівка на вік, з досягненням якого настає повноліття, то вибір (з наявних в міжнародній практиці стандартів) при його визначенні повинен бути зроблений на користь верхньої вікової межі. У більшості випадків, без сумніву, підставою для визначення вікових рамок неповноліття повинні стати положення Конвенції ООН про права дитини .

Конвенція про права дитини стосується осіб, які не досягли 18-річного віку, «якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше» (стаття 1 Конвенції про права дитини), і для їх характеристики використовується загальний термін «діти» [6, с. 45].

А в Правилах ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі (1990 р.), не міститься жодних уточнень щодо 18-річного порогу, і, судячи з їхньої назви, вони відносяться до осіб, що має назву «неповнолітніми». Навпаки, в Пекінських правилах (прийнятих раніше, ніж «Конвенція про права дитини»), де для визначення цільової групи теж використовувався термін «неповнолітні», не встановлено конкретний вік, а замість цього сказано, що для цілей даного документа «неповнолітнім є дитина або молода людина, яка в рамках існуючої правової системи може бути притягнутий за правопорушення до відповідальності в такій формі, яка відрізняється від форми відповідальності, яка застосовується до дорослого» (правило 2.2.а.).

В Ер-Ріядських керівних принципах теж відсутня конкретне визначення, проте наголошується, що їх слід тлумачити і застосовувати «в розширеному контексті» інших документів, в тому числі «Конвенції про права дитини» та «Пекінських правилах». Відносно віку це передбачає застосування найвищого стандарту з тих, які встановлені вищезгаданими документами: в більшості випадків це, безсумнівно, передбачені «Конвенцією про права дитини» «особи,

які не досягли 18-річного віку», проте до країн, де справи осіб у віці 18 років і старше, все ще розглядаються органами (судами) у справах неповнолітніх, може бути застосовано відкрите визначення, дане «Пекінськими правилами».

«Керівні принципи», незважаючи на свою назву, як правило, використовують терміни «діти» і «юнацтво», причому часто одночасно; термін «неповнолітні» зустрічається в їх тексті тільки в значенні прикметника, наприклад: «правосуддя щодо неповнолітніх» або «неповнолітня злочинність». Іншої точки зору дотримується Е.Б. Мельникова: «під неповнолітнім визнається людина, яка не досягла певного віку, з досягненням якого закон пов'язує його повну дієздатність, тобто реалізацію в повному обсязі суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, проголошених Конституцією та іншими законами країни» [7, с. 19].

Кожна з названих категорій осіб має право на існування, застосування і теоретичне пояснення. Але між тим, не можна між ними ставити знак рівності. Для їх відмінності необхідно позначити ознаки, властиві зазначеним категоріям осіб, які можуть послужити основою для формулювання відповідних дефініцій. На думку автора, поняття «дитина» складається з складових понять: «малолітній» і «підліток». Як зазначено вище, під малолітніми розуміються особи, які не досягли чотирнадцяти років. Поняття «малолітній» має вживатися по відношенню до дітей з моменту їх народження і до десяти років (0-10).

Категорія «малолітні» застосовується в тому випадку, коли необхідно визначити положення «дитини» в суспільстві з моменту народження і до того часу, коли він сам може висловлювати свою думку в передбачених законом випадках (усиновлення, приміщення в прийомну сім'ю). Вся відповідальність за малолітніх дітей за вітчизняним законодавством лежить на батьках або їх законних представників.

Відповідно до цивільного права діти у віці від шести до чотирнадцяти років (малолітні) можуть самостійно вчиняти дрібні побутові правочини, угоди,

спрямовані на безоплатне отримання вигоди, які не потребують нотаріального посвідчення або державної реєстрації, має право розпоряджатися коштами, наданими законними представниками. Відповідно до цивільного права діти у віці від шести до чотирнадцяти років (малолітні) можуть самостійно вчиняти дрібні побутові правочини, угоди, спрямовані на безоплатне отримання вигоди, які не потребують нотаріального посвідчення або державної реєстрації, має право розпоряджатися коштами, наданими законними представниками. Підлітком слід вважати дитину у віці від десяти до чотирнадцяти років. Адже відповідно до статті 171 СК дитина має право висловлювати свою думку саме з цього віку при вирішенні в сім'ї будь-якого питання, що зачіпає його інтереси, а також бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду і т. д.

Таким чином, у віці від 10 до 14 років дитини можна вважати підлітком і саме в цей період у нього з'являються деякі права, якими він має право користуватися без допомоги батьків або законних представників.

На нашу думку, поняття «дитина» володіє найбільшою універсальністю. Оскільки воно застосовується не тільки при характеристиці особи до досягнення 18 років, а й після досягнення даного віку (наприклад, для позначення юридично значущого зв'язку дітей зі своїми батьками або особами, що їх замінюють, оскільки людина залишається для них дитиною не залежно від того, в якому він віці знаходиться).

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 15.11.2020).

2. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст.142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 15.11.2020).
3. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1979. Т. 2. 516 с.
4. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст.135 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 15.11.2020).
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.11.2020).
6. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 45/113 от 14 декабря 1990 г. «Правила Организации Объединенных Наций, касающиеся защиты несовершеннолетних, лишенных свободы». Организация Объединенных Наций. Нью-Йорк, 1992. 136 с.
7. Мельникова Э. Б. Ювенальная юстиция: Учебное пособие. М., 1999. 176 с.

Мазур П.Д.,
експерт Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Коробко В.А.,
експерт Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

КЛАСИФІКАЦІЯ СЛІДІВ ТА МЕХАНІЗМ СЛІДОУТВОРЕННЯ

Кожний клас слідів можна класифікувати за менш загальними – видовими, родовими і груповими основами. Серед останніх треба назвати передусім: а) рух, його форми і види; б) форму відображення; в) вид і характер слідоутворюючого об'єкта; г) кольоровість і видимість; д) механізм взаємодії – слідоутворення; е) вид і особливості засобів учинення злочинів; ж) вид слідів-змін матеріального середовища [1, с.174].

Побудована у відповідності до названих основ класифікація слідів у криміналістиці відрізняється від існуючих відносною повнотою і точністю, що дозволяє і далі здійснювати ділення класів, родів і видів слідів, аж до виділення індивідуального визначення сліду, залишеного конкретним предметом.

У запропонованій класифікації слідів злочину найбільш великим за обсягом є клас – сліди людини. І це закономірно, оскільки у криміналістиці сліди людини виступають основними джерелами інформації для її розшуку і ототожнення. Людині притаманні всі форми взаємодії і відображення, і саме через це її сліди найбільш багатогранно відбивають її ознаки і властивості. За видом відображення клас слідів людини розділений на ідеальні і матеріальні сліди, які у свою чергу піддаються класифікації на родових основах. Так, матеріальні сліди розділені на сліди-відображення і сліди-речовини. Сліди-відображення – це матеріальні копії слідоутворюючих об'єктів або їх частин, які вступають у взаємодію. Тому в класифікації названі слідоутворюючі об'єкти людини як фізичного тіла: зовнішність, тобто форма, розмір; шкірний покрив

обличчя, руки, ноги, зуби, нігті, а також функціональні властивості – навички, які відображаються як матеріально, так й ідеально.

Сліди-речовини у слідознавстві заведено ділити на частки і виділення. Частки – це малі частини цілого, що відокремлюються від тіла людини у процесі злочинної діяльності та являють собою самостійні джерела інформації.

Виділення – це також частини цілого – сліди, які виникають під час фізіологічної життєдіяльності людини як живого біологічного об'єкта. Тому найчастіше виділеннями є рідкі утворення – слина, сеча, і т. ін. або газоподібні, наприклад, запах. Сліди-виділення у класифікації даються у вигляді перерахованих слідоутворчих об'єктів-речовин (піт, жир, слина тощо) [2, с.140].

Клас слідів-засобів учинення злочину складається із перерахування видів і родів матеріальних об'єктів, що використовуються у злочинній діяльності. У трасології до них, як правило, відносять знаряддя злому, інструменти і предмети, вогнепальну і холодну зброю, транспортні засоби, тварин. Останнім часом до засобів учинення злочину стали зараховувати джерела підвищеної небезпеки – машини, верстати, підймальні механізми, побутові прилади, фізичні явища, сильнодіючі та отруйні речовини, наркотики, а також явища природи – вогонь, воду і т. ін.

Третій клас об'єднує матеріальні сліди в широкому розумінні, тобто всякі зміни, які виникають у матеріальному середовищі внаслідок злочину. Тому, слід-зміна – це не тільки сліди-предмети, сліди-відображення і сліди-речовини, а й зміни у розташуванні тіл у просторі, поява нових і зникнення старих предметів і речей; зміни форми, розміру зовнішнього вигляду і якісно-кількісного складу. Вичленування системи слідів злочину нового класу слідів – слідів матеріального середовища, сприяє цілеспрямованості пошуку джерел інформації при огляді місця події і аналізу події в цілому [3, с.126].

Разом з тим наведена класифікація слідів злочину, побудована за трьома основами, не є універсальною, оскільки вона не враховує таких важливих основ, як механізм слідоутворення, видимість і кольоровість слідів.

Механізм взаємодії може бути контактний і безконтактний, а механізм утворення безпосередньо слідів шляхом деформації, тиску, відділення, розділення, нашарування і відшарування, витиснення, тобто перерозподілення слідосприймаючої речовини. Звідси класифікація слідів за механізмом утворення дозволяє правильно і повно визначити слід. Наприклад, виявлений зафарбований червоною речовиною слід пальця є контактним, статичним, локальним, утвореним шляхом нашарування фарбувальної речовини, відокремленої від пальця. Або слід розрубів сокирою є контактним, динамічним, локальним слідом ковзання.

Відомі форми взаємодії – контактні і безконтактні у наведеній класифікації слідів злочину за механізмом взаємодії і слідоутворення використані як загальні основи. Контактні сліди заведено ділити (умовно) на статичні і динамічні. При контактній взаємодії слідоутворення відбувається на місці зіткнення тіл та за їх межами. Отже, розрізняють сліди локальні та периферичні.

Основу контактного статичного слідоутворення складає прямолінійний рух взаємодіючих об'єктів, тому слід утворюється внаслідок тиску, нашарування або відшарування речовини, яка знаходиться на взаємодіючих об'єктах.

Контактні динамічні сліди локальні, в основі їх слідоутворення лежать види механічного руху – прямолінійно-поступальне, зворотно-поступальне, обертово-поступально-поступальне і обертання-кочення. Звідси утворюються сліди ковзання, розпилу, свердління і кочення.

Механізм безконтактного слідоутворення особливий і в криміналістиці до недавнього часу не розглядався, а сліди безконтактної взаємодії, які зустрічаються в практиці, використовувались далеко не повністю. При безконтактному слідоутворенні відображення слідоутворюючого об'єкта відбувається дистанційно. Слід-відображення виникає шляхом передачі ознак і властивостей при взаємодії з третім матеріальним об'єктом, який знаходиться між ними (взаємодіючими тілами). Таким чином виникають звукові сліди, коли

механічні коливання звукового об'єкта передаються до приймача через тверде, рідке або газоподібне тіло. Через це безконтактні сліди можуть бути механічні, оптичні, магнітні, радіаційні.

У трасології сліди нерідко ділять на рельєфні відображення, на об'ємні і поверхневі (плоскісні), а щодо видимості і кольоровості – на зафарбовані і безкольорові; видимі, маловидимі і незримі. Сліди злочину можуть класифікуватися і за деякими іншими основами.

Причиною взаємодії є будь-яка енергія - механічна, термічна, хімічна, біологічна.

Внаслідок дії механічної енергії сліди утворюються за рахунок переміщення об'єктів у просторі, відокремлення частини від цілого, розділення цілого на частини, залишкової деформації.

Під час дії термічної енергії сліди утворюються внаслідок закоптиння, обвуглення, спопеління.

Хімічна енергія сприяє утворенню слідів внаслідок окислення, розкладання та сполучення.

Під час дії біологічної енергії виникають сліди внаслідок розмноження, відмирання, розкладання, гниття тканини біологічних об'єктів.

Сліди в трасології класифікуються за різними підставами. Тому існує кілька класифікацій. Найбільш загальною серед них є поділ слідів на три групи:

1) сліди-відображення (передають зовнішню будову контактуючої частини слідоутворюючого об'єкта);

2) сліди-предмети (матеріальні об'єкти особистого, побутового, виробничого призначення, залишені або винесені з місця події);

3) сліди-речовини (частина різних категорій матеріальних тіл лакофарбних покриттів, потожирової речовини, сипучих, рідких та газоподібних тіл, які залишаються на предметах на місці події або зникають з місця події).

За видом слідоутворюючих об'єктів сліди поділяються на сліди: людини; сліди зброї; знаряддя; інструментів; виробничих механізмів; сліди транспортних засобів тощо [4, с. 25].

За механізмом утворення сліди поділяються на сліди: нашарування, відшарування, локальні, периферичні, об'ємні та поверхневі.

Слід нашарування утворюється в результаті відокремлення частинок від слідоутворюючого об'єкта та нашарування їх на слідосприймаючому. Типовими прикладами цього виду слідів є потожирові сліди пальців рук, сліди забрудненої підошви взуття тощо.

Слід відшарування утворюється внаслідок відокремлення частинок від слідосприймаючого об'єкта. Характерними слідами цього виду є, наприклад, сліди пальців рук, що доторкнулися до свіжовикрашеної поверхні будь-якого об'єкта.

Локальний слід утворюється у місці контакту, а периферичний - за його межами. У першому випадку - це слід взуття в межах контакту, а в другому - сліди пилу на підлозі за межами підошви взуття.

Об'ємні сліди утворюються за рахунок зміни форми (руйнування) слідосприймаючої поверхні у тій її частині, яка вступала в контакт зі слідоутворюючим об'єктом. Утворення об'ємного сліду може здійснюватись як за рахунок пластичної деформації матеріалу слідосприймаючого об'єкта (сліди ніг на ґрунті, сліди пальців рук на свіжофарбованому предметі), так і за рахунок відокремлення і виносу частини матеріалу слідосприймаючого об'єкта.

Поверхневі сліди поділяються на забарвлені та незабарвлені. Забарвлені - це ті, на які нанесена фарбуча речовина. Вони можуть бути слідами нашарування та відшарування. Безбарвні сліди утворюються безбарвною речовиною - потожировим безбарвним розчином.

В залежності від характеру речовини, що утворює слід, і поверхні, на якій він знаходиться, поверхневі сліди поділяються на видимі, тобто забарвлені; маловидимі (слабовидимі), тобто такі, що спостерігаються у певних умовах (наприклад, напросвіт, при боковому освітленні); невидимі, тобто сліди, які не

можна побачити не лише візуально, але й за допомогою оптичних засобів (лупи, мікроскопа) [5, с.29].

Маловидимі сліди виникають на полірованій поверхні (нікельований метал, скло, поліроване дертю тощо); невидимі - на шорстких поверхнях (папір, картон, фанера, пофарбовані стіни тощо). З урахуванням особливостей взаємодії слідоутворюючого і слідосприймаючого об'єктів сліди, що в цей час утворюються, поділяються на статичні і динамічні.

Статичними є сліди, що утворилися в момент, коли слідоутворюючий і слідосприймаючий об'єкти перебували у статичному стані, стані спокою. Такі сліди найбільш повно відображають зовнішню будову слідоутворюючого об'єкта. В даному випадку оптимальними умовами для одержання відбитка є дрібнозернисте пластичне середовище зі значною залишковою деформацією.

Список використаних джерел

1. Голдованский Ю.П. Следы рук. М. 1980. 25 с.
2. Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике. К., 1984. 150 с.
3. Грамович Г. И. Основы криминалистической техники. Минск, 1981. 208 с.
4. Грановский Г.Л. Папилярная идентификация личности. Теория и практика криминалистической экспертизы. К. 1970. № 4. С.67-73.
5. Давыдов Г. П. Основные положения дактилоскопической экспертизы. М. 1956. 51 с.

Максименко М.І.,
*директор Чернігівського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

Гарига-Грихно М.М.,
*експерт, провідний фахівець з організації наукової роботи відділу
забезпечення діяльності центру Чернігівського НДЕКЦ МВС*

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ

Методика розслідування є самостійним розділом криміналістики, являє собою систему наукових положень, тому повинна формуватися та розвиватися таким чином, щоб забезпечити оптимальні шляхи досягнення мети даного розділу, а саме: розроблення дієвих рекомендацій, створення ефективних методів і прийомів для практичної діяльності з розслідування злочинів. Сформульовані в науці принципи повинні відповідним чином впливати на функціонування системи теоретичних положень, тобто дієвість принципів, їх значимість виявляється через їхні функції, що закладають основу злагодженої взаємодії всіх елементів системи, її стійкості і цілеспрямованості [1, с. 119].

Слід погодитись з В.О. Коноваловою, яка підкреслює, що функції принципів підпорядковують розвиток теорії «певним вимогам: акумулюють досягнення теорії і практики; є джерелом розроблення нових тактичних прийомів; зумовлюють взаємозв'язок тактичних прийомів із методикою розслідування окремих видів злочинів» [2, с. 45].

Тому функції принципів криміналістичної методики повинні бути джерелом розроблення нових методичних рекомендацій.

На наш погляд, по-перше, за рівнями слід виділяти принципи науки криміналістики в цілому та принципи її розділів (криміналістичної техніки, тактики, методики) та окремих криміналістичних теорій; по-друге, принципи в криміналістиці необхідно поділяти за теоретичним і практичним призначенням, по-третє, указані принципи мають нерозривний зв'язок із засадами кримінального провадження.

Необхідно керуватися загальним поділом принципів криміналістики на принципи наукових криміналістичних досліджень і принципи організації та здійснення практичної криміналістичної діяльності.

Значний внесок зробив С.Н. Чурилов, диференціюючи принципи криміналістичної методики на три групи. Перша група принципів стосовно залежності окремих методик розслідування від права, яка включає такі підсистеми принципів: 1) обумовленість окремих методик розслідування нормами конституційного і міжнародного права, міжнародними договорами, законодавством про ОРД, про боротьбу зі злочинністю та прокурорський нагляд; 2) обумовленість окремих методик розслідування нормами галузевого права (кримінально-процесуального, кримінального, цивільного, адміністративного та інших галузей); 3) обумовленість окремих методик розслідування іншими нормами і довідковими матеріалами [3, с. 45].

Друга група принципів стосовно залежності окремих криміналістичних методик від науки: 1) обумовленість окремих методик розслідування положеннями суспільних неправових наук (філософія, логіка, етика); 2) обумовленість окремих методик розслідування положеннями галузевих юридичних наук (кримінальний процес, кримінальне право, цивільне право); 3) обумовленість окремих методик розслідування положеннями наук, що розвиваються на стику природничих та технічних наук (біоніка, біофізика, кібернетика); 4) обумовленість окремих методик розслідування положеннями криміналістичної науки.

М.І. Хлюпін до числа методичних принципів відносить: 1) принцип всебічного, повного та об'єктивного дослідження способу вчинення злочину, особи злочинця, форми вини і характеру шкоди; 2) принцип урахування та аналізу слідчої ситуації в певних напрямках розслідування; 3) принцип поетапності процесу розслідування; 4) принцип організаційної єдності і логічної обумовленості системи слідчих дій у структурі методики розслідування; 5) принцип оптимальності слідчих і оперативно-розшукових дій;

100 б) принцип використання спеціальних знань у методиці розслідування та запобігання злочинам [4, с. 17].

І.Ф. Герасимов до принципів побудови методики розслідування відносить: 1) наукову обґрунтованість та зумовлену цією обставиною достовірність висновків і криміналістичних рекомендацій; 2) розроблення криміналістичної характеристики даного виду або групи злочинів; 3) використання при розробленні окремих методик так званої криміналістичної класифікації злочинів; 4) урахування ситуаційних чинників; 5) координацію і кооперацію всіх засобів, методів та можливостей, що забезпечують повноту і швидкість розслідування; 6) забезпечення об'єктивності дослідження всіх матеріалів справи; 7) забезпечення застосування всіх передбачених законом заходів із метою розкриття злочинів та встановлення осіб, які їх учинили [5, с. 45]. У подальших дослідженнях із цієї проблеми можна знайти багато поглядів інших вчених.

Зокрема М.В. Салтевський вважає, що методика будується відповідно до таких принципів (наукових засад): 1) законність, тобто вся слідча діяльність повинна здійснюватися в межах чинних законів; 2) наукова обґрунтованість методів і засобів та відповідність їх сучасному рівню розвитку науки; 3) обумовленість методики колом обставин, що підлягають установленню; 4) етапність методики, що відображає особливості збирання доказової інформації в стадії порушення й провадження початкових і наступних слідчих дій; 5) ситуаційність методики як специфічний прийом пізнання події злочину; 6) алгоритмічність і системність слідчих дій, зумовлені завданнями розслідування; 7) комплексність сил і засобів для досягнення єдиної мети [6, с. 260].

Указані засади належать до методологічної категорії, яку іменують принципами, та слугують у практичній діяльності з розслідування злочинів керівними ідеями, об'єктивно закономірними засадами конструювання теоретичних основ окремих криміналістичних методик.

Є.П. Іщенко та А.О. Топорков виділяють загальні принципи, які призначені для забезпечення чіткого врахування всього методично суттєвого

під час розслідування, і відносять до них вимоги неухильного дотримання законності під час розроблення й реалізації методичних рекомендацій, планового, етапного, швидкого й оперативного розслідування. Методична сутність даних вимог зорієнтована на те, щоб прийоми і способи ведення слідства відповідали не тільки закону, але й нормам слідчої етики [7, с. 486].

П.Д. Біленчук, А.П. Гель, Г.С. Семаков до загальних принципів криміналістичної методики відносять: 1) дотримання законності; 2) плановість розслідування; 3) оперативність і швидкість розслідування; 4) індивідуальність розслідування; 5) взаємозв'язок слідчого з оперативним апаратом органів розслідування; 6) активне використання спеціальних знань і технічних засобів; 7) використання допомоги громадськості [8, с. 253].

Отже, можна виділити такі принципи криміналістичної методики: 1) дотримання законності; 2) індивідуальність і динамічність розслідування; 3) планомірність, всебічність, повнота, об'єктивність та економічність розслідування; 4) оперативність і швидкість розслідування; 5) використання даних криміналістичної характеристики злочинів; 6) урахування під час побудови методики розслідування конкретного злочину, типових слідчих ситуацій, що виникають; 7) поєднання слідчих дій та оперативно-розшукових заходів (взаємодія слідчого з оперативними підрозділами правоохоронних органів); 8) використання технічних засобів, прийомів і методів при розслідуванні (використання знань спеціалістів та експертів); 9) використання допомоги громадськості в розкритті злочинів; 10) виявлення причин та умов, що сприяють учиненню злочинів, та вжиття заходів щодо їх усунення тощо.

Список використаних джерел

1. Криміналістика / Под ред. Р.С. Белкина М. 1986. 544 с.
2. Коновалова В. Е. Психология в расследовании преступлений. Харьков, 1978. 144 с.

3. Комиссаров В. И. Теоретические проблемы следственной тактики. Саратов 1987. 156 с.
4. Берзин В. Ф., Фокина А. А. Криминалистическая и судебная экспертиза. К. 1966. 498 с.
5. Бойков А. Д. Уголовное значение обстоятельств, характеризующих личность обвиняемого. *Государство и право*. 1977. № 1. С.45-49.
6. Виттенберг Г. Б. Развитие общего понятия преступления в советском праве. М, 1987. 563 с.
7. Комаринец Б.М., Мурзин З.И. Краткое пособие по дактилоскопии. К. 1969. 465 с.
8. Кротко В. П. Теоретические и практические проблемы профессионального (оперативного) риска в деятельности органов внутренних дел. К., 1995. 160 с.

Марущак Н.В.,
*к.ю.н., доцент кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів*

ЩОДО ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Україна, проголосивши себе в Конституції 1996 року правовою державою (ст.1), закріпила в ній (ст.3) положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Одним із найважливіших напрямів реалізації цього принципу, на нашу думку, повинно стати приведення правових, організаційних, структурних та інших засад функціонування органів державної влади України, і органів правоохоронних в тому числі, у відповідність до нових умов їхньої діяльності та розвитку.

Реформувати систему державних органів необхідно на основі законодавчого визначення усіх елементів системи, функцій і завдань, приведення структури державного апарату в відповідність із цими функціями та завданнями, законодавчого закріплення прав і обов'язків державних службовців, затвердження механізмів, здатних гарантувати реалізацію принципу верховенства права та забезпечення неухильного дотримання визначених Конституцією України прав і свобод особи.

Правоохоронні органи є важливою складовою державного апарату України. Конституція України (ч. 3 ст. 17) містить єдину вказівку на них: «Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом» [1]. Це конституційне положення свідчить про те, що, по-перше, правоохоронні органи

є складовою державного апарату України; по-друге, їх організація та функціонування визначаються органічним законом [2, с.14].

Аналіз чинного законодавства з питань організації та функціонування правоохоронних органів України свідчить про відсутність єдиного підходу законодавця до розуміння поняття «правоохоронні органи України», підтвердженням чого слугують різні його нормативні дефініції. Так, у Законі України «Про основи національної безпеки України» правоохоронні органи визначено як органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій [3].

У Законі України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» зазначено, що правоохоронні органи – це державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [4].

На нашу думку, запропоновані визначення не є досконалими і потребують свого змістовного доповнення та уточнення. Першим кроком на шляху вирішення цієї проблеми має стати уніфіковане, єдине, нормативне визначення поняття «правоохоронний орган», якого, на жаль, сьогодні в українському законодавстві не має.

В будь-якій державі «правоохоронна діяльність» є такою сферою державної діяльності, яка пов'язана з можливістю істотного обмеження прав людини, у тому числі й конституційних. У зв'язку з цим важливо визначити орган, який здійснює цю діяльність, чітко окреслити його специфічні ознаки, компетенцію та повноваження по виконанню функції забезпечення, охорони та захисту прав та свобод особи.

Щодо визначення переліку органів, які здійснюють правоохоронну діяльність, то слід погодитись із вітчизняним правником В. Тацієм, який слушно зазначає, що їх перелік є одним з найбільш невизначених в українському правознавстві, внутрішньо суперечливим і надмірним за обсягом; відрізняється своєю безпредметністю в конституційних законах, відсутністю

суб'єктності складу, у зв'язку з чим виникає певна колізія використання цього терміна і конкуренція між поняттями «правоохоронні органи», «правозахисні органи», «органи кримінальної юстиції» та з багатьма іншими [5, с. 233].

Політичні та соціальні перетворення, що відбуваються в нашій країні сьогодні, вимагають принципово нових підходів до вирішення питань здійснення правоохоронної діяльності. На нашу думку, в першу чергу, необхідно законодавчо закріпити визначення поняття правоохоронних органів: «правоохоронні органи – це спеціальні державні органи, котрі забезпечують дотримання та реалізацію прав і свобод громадян, законність, правопорядок, на основі встановлених законом правил та процедур відповідно до своєї компетенції». Система правоохоронних органів не має традиційної організаційної побудови, як, наприклад, система органів виконавчої влади. Системоутворюючим фактором системи правоохоронних органів є правоохоронна діяльність, для здійснення якої держава і створює правоохоронні органи.

Сьогодні в Україні відбувається реформування всіх інституцій влади. Реформування правоохоронної системи України є одним із найважливіших кроків на шляху становлення демократичної держави, в якій пануватиме верховенство права та повага до людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості та безпеки. Це потребує нормативного визначення поняття правоохоронного органу та ознак, за яких той чи інший новостворений підрозділ міг би належати до цієї категорії. З огляду на це, необхідно і доцільно було б законодавчо визначити систему правоохоронних органів України, виходячи зі змісту правоохоронної діяльності та головних ознак правоохоронних органів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності : навч. посібник / Кол. авт.; за ред. д.ю.н., доц. В.О. Боняк. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 224 с.
3. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
4. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави: Закон України від 19.06.2003 № 975-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/975-15>.
5. Тацій В. Визначення поняття та системи правоохоронних органів у концепції змін до Конституції України (концептуальні підходи) // Право України. 2012. № 11-12. С. 233-235.

Назаренко О.М.,
експерт Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Гуртовий А.П.,
експерт Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

НАУКОВІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ВЧЕННЯ ПРО ЗОВНІШНІ ОЗНАКИ ЛЮДИНИ

Позитивною динамікою розвитку криміналістичного вчення про зовнішній вигляд людини слід вказати формування найбільш повної і об'єктивної на той момент часу системи властивостей і ознак зовнішності встановлюваного особи, а також розробка криміналістичної системи інформаційних джерел особистості стали основою такого напрямку в пізнанні людини як фізіономії».

З існуючих сучасних приватних криміналістичних навчань слід виділити дисертаційну роботу В.Н. Чулахова. Проведене криміналістичне дослідження визначається тим, що вперше розглянуті проблеми навичкових властивостей особистості в криміналістичній науці і практиці, обґрунтовані можливості використання результатів дослідження як теоретичного і практичного інструментарію в боротьбі зі злочинністю. Найбільш істотні наукові результати теорії полягають у висуненні та обґрунтуванні наступних положень: основ криміналістичного вчення про навички і звички людини, його понятійний апарат, структуру, функції і завдання, місце серед інших криміналістичних теорій; системи науково-технічних засобів і методів, тактичних прийомів і методичних рекомендацій з виявлення, дослідження та використання інформації про навички і звички осіб - учасників злочину в процесі розслідування [1, с. 81].

Ретроспективний аналіз дозволяє виділити передумови для формування нової комплексної теорії про криміналістичне дослідження ознак зовнішності

людини для встановлення особи, яка буде представляти собою масштабну теорію, інтегруючи в себе накопичені сучасні знання в області вищевказаних наук, і яка дозволить систематизувати їх, усуваючи наявні суперечності між фактами і накопиченим знанням.

У всі часи в практиці боротьби зі злочинністю мало і має велике значення розшук та встановлення особи злочинця. Інформація про зовнішні дані осіб часто є єдиною відправною точкою для проведення роботи відносно попередження та розкриття злочинів.

Габітоскопія вивчає вигляд особи. Також до області вивчення даного розділу криміналістики відносять [4, с. 65]:

- будову та особливості зовнішності людини;
- закономірності фіксації зовнішності особи у різноманітних відображеннях, та можливості їх застосовування у практичній діяльності;
- загальні закономірності збирання і застосовування інформації про зовнішність особи;
- науково-технічні засоби і методи дослідження та застосовування, методика портретної експертизи.

У габітології використовується широкий спектр методів і засобів: загально-наукових (спостереження, вимірювання, опис, порівняння, експеримент, моделювання), приватно-наукових (анатомії, антропології, медицини, математичної статистики) і спеціально-криміналістичних (фотографування, складання портретів і таких експертних методів, як поєднання, накладення координатних сіток, графічний аналіз).

Встановлення особи за рисами зовнішності являє окремий випадок криміналістичної ідентифікації, де об'єктом ототожнення є людина, а ототожнюють ознаки її зовнішності, зафіксовані в ідеальних і матеріальних відображеннях і слідах [5, с. 87].

Для ідентифікації особи використовуються певні властивості, до яких відносять: індивідуальність, відносну стійкість та рефлекторність. Першою особливістю є – індивідуальність. Індивідуальність зовнішності людини – це її

неповторність, відмінність від зовнішності інших осіб, що визначається складністю зовнішнього вигляду людини, величезною кількістю ознак зовнішності і їх варіантів. Навіть якщо взяти тільки риси обличчя, можна нарахувати понад сто видів ознак, що відносяться до різних частин обличчя. Так, наприклад, ніс характеризується по висоті, ширині, глибині перенісся, контуру спинки і т.д. При цьому спинка носа може бути по контуру прямою, опуклою, увігнутою. В цілому виходить дуже велика кількість ознак. Різні їх поєднання в великій мірі індивідуалізують зовнішність людини. Друга ознака - це відносна стійкість властивостей. Відносна стійкість зовнішнього вигляду в значній мірі пояснюється тим, що багато анатомічних ознаки зовнішності тісно пов'язані із кістково-хрящовою структурою.

Форма голови, контури тіла, висота, ширина, положення і контур лоба, ступінь вираженості надбрівних дуг і багато інших ознак особи обумовлюються будовою черепа. Зміни зовнішнього вигляду людини відбуваються як під впливом постійно діючих закономірностей розвитку і старіння людського організму, так і під впливом різних процесів (наприклад, захворювань, взаємодії організму з шкідливими умовами середовища). У ряді випадків має місце свідома зміна зовнішності або зміна зовнішності під впливом випадкових фізичних травм [6, с. 75].

Третьою, важливою властивістю зовнішності особи є – рефлекторність. Ця риса, означає можливість точного відображення на різноманітних носіях інформації, а саме: матеріальних (наприклад, малюнках, фотографіях, відеозаписах, рентгенівських знімках, кісткових залишках (переважно череп), посмертних масках, зліпках тощо та ідеальних, тобто в свідомості інших людей, що дозволяє здійснювати опис прикмет людини за методом «словесного портрету» [7, с. 40-41]. Ці властивості дозволяють не тільки достеменно та всебічно сприймати, виділяти, зафіксувати і відтворювати, але й ідентифікувати людину за ознаками зовнішності, що сприяє встановленню істини у розслідуванні злочинів [7, с. 88].

Зовнішність людини можна визначити як систему частин, які можна виділити при візуальному вивченні, і які утворюють індивідуальну сукупність, характерну для конкретної людини [6, с. 73]. Риси зовнішності людини поділяють на дві групи: 1) анатомічні (статичні), які розкривають особливості анатомічної будови людини. До таких рис відносять: стать, вік, зріст, статуру, антропологічні риси зовнішності, будову тіла особи, голови, обличчя та його елементів; 2) функціональні (динамічні) риси, підґрунтям яких є умовно-рефлекторні процеси, які супроводжуються виникненням динамічного стереотипу руху людини. Це постава, хода, міміка, артикуляція, спеціальні навички та інше.

Використання анатомічних та функціональних рис, що характеризують зовнішність людини під час її ідентифікації, обумовлюється абсолютною стійкістю рис. Вікові або хворобливі зміни не мають суттєвого практичного значення. Свідомі та зумисні зміни анатомічних ознак за допомогою пластичних операцій не проходять безслідно і легко виявляються при огляді. Функціональні риси зовнішності є менш надійні, адже вони можуть бути легко змінені (наприклад, особа може змінити свою ходу, приклавши певних зусиль, або змінити свої рухи). Але зовсім змінити функціональні ознаки, властиві цій людині, неможливо, вони так само стійкі, як і неповторні [3, с. 26]. Окрему групу анатомічних і функціональних рис утворюють особливі і помітні ознаки.

Особливі ознаки – це ознаки, які є мало поширеними, це спричинено наприклад, захворювання, які спричинили відхилення у нормальній будові тіла (горбатість). Помітними ознаками є риси, що характеризуються відносною рідкістю, але їх можна побачити на відкритих ділянках тіла (шрами від ДТП, операцій, татуювання) [2, с. 42].

Також виділяють супутні ознаки, до яких відносять: одягу, предмети, які використовуються для оформлення зовнішнього вигляду, і їх ознаки. Усі елементи і ознаки одягу та предметів можна поділити на: - виробничі – що створюються у процесі їх експлуатації; - відбивні – що проявляються при використанні, експлуатації речі. Потрібно звернути увагу на те, що опис ознак

зовнішності проводиться за певними правилами: - з дотриманням певної послідовності в описі, виходячи з принципу від загального до конкретного, зверху – вниз; - опис має бути досить повним; - необхідно застосування спеціальну термінологію; - анатомічні ознаки описуються в двох положеннях: спереду і збоку [5, с. 34].

Ототожнення особи за зовнішніми ознаками може здійснюватися:

- за матеріально-фіксованим відображенням, коли портрет порівнюється з особою в натурі, портретом або черепом;

- за уявним образом, коли уявний образ порівнюється з портретом або особою в натурі. У тих випадках, коли виникає необхідність залучення для ототожнення людини спеціальних знань в області криміналістичної габітоскопії, призначається криміналістична портретна експертиза, яка займається дослідженням об'єктивних відображень зовнішності людини, які здійснюються із залученням спеціальних знань в області криміналістичної габітології, антропології та інших наук з метою встановлення тотожності людини або вирішенням діагностичних питань, що мають значення для розкриття і розслідування злочинів [5, с. 35].

Якщо розглядати тенденції розвитку габітоскопії, то можна відзначити, що останнім часом в криміналістичній науці з'являються пропозиції про дослідження не тільки зовнішнього вигляду людини, але і внутрішніх ознак людини. До числа внутрішніх ознак відносяться як фізичні (структура ДНК, хімічні та біологічні властивості окремих частин організму), так і психологічні (складання психологічного профілю, пошукового портрета злочинця). Варто погодитися, що комплексне і раціональне дослідження ознак людини може вирішити ряд завдань як ідентифікаційного, так і діагностичного характеру і суттєво підвищити ефективність виявлення, розслідування і розкриття злочинів [2, с. 64].

Таким чином, криміналістична габітоскопія є галуззю знань, які увібрали в себе відомості і методи, що застосовуються в інших галузях наукового знання: анатомія, антропологія, психологія, фізіологія. Хоча габітоскопія

використовує досягнення інших наук, але як галузь криміналістичної техніки не перестає розвиватися. Крім застосування загальнонаукових методів, в габітоскопії сформовані і власні методи вивчення зовнішнього вигляду людини. Результати та досягнення в області криміналістичної габітоскопії надають необмежені можливості для вирішення криміналістичних завдань в процесі розслідування і розкриття злочинів.

Список використаних джерел

1. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: учебник для вузов: 3-е изд., перераб и доп. М.: Норма, 2008. 992 с.
2. Когутич І. І. Криміналістика: Курс лекцій. К.: Атіка, 2008. 888 с.
3. Когутич І.І. Криміналістика: курс лекцій. К.: Атіка, 2008. 888 с.
4. Комиссаров В. И. Теоретические проблемы следственной тактики. Саратов 1987. 156 с.
5. Криминалистика / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская; под ред. Р.С. Белкина. М.: НОРМА, 2003. 973 с.
6. Криминалистика: Учебник / Под ред. А.Г.Филиппова. Москва: Юриспруденция, 2010. 352с.
7. Криминалистика: Учебник / СПб гос. ун-т. Юрид. факультет; Ред.: Т.А.Седова, А.А.Эксархопуло, ред.. СПб: Лань, 2011. 926 с.

Некрасова М.О.
*студентка 4 курсу, групи ПД-171, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів*

*Науковий керівник: к.ю.н., доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін Марущак О.А.*

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КАТУВАННЯ» В МІЖНАРОДНО- ПРАВОВИХ АКТАХ

Одним з основних міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини є заборона тортур, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує людську гідність людини. Катування застосовуються з метою придушення людської особистості і нехтування присутнього людині почуття власної гідності, що викликає глибоку стурбованість всієї світової спільноти.

Незважаючи на те, що міжнародні норми забороняють застосування тортур при будь-яких обставинах, тортури і жорстоке поводження застосовуються більш ніж в половині країн світу. Заборона тортур відображена в міжнародних та національних актах [1, с. 35].

Загальна декларація прав людини (прийнята в 1948 році) в ст. 5 закріплює: «Нікого не може бути підданий тортурам і жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність поводженню чи покаранню» [2, с. 28].

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (прийнятий в 1966 році, вступив в силу в 1976 році, має обов'язкову силу, контроль здійснює Комітет з прав людини) в ст. 7 закріплюють ст.: «Нікого не може бути піддано катуванню та жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Зокрема, жодна особа не може без її вільної згоди піддаватися медичним або науковим досліддам» [3, с. 32].

У 1975 році завдяки активній діяльності неурядових організацій Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію про захист всіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують їх гідність видів поводження і покарання. У 1981 році Генеральна Асамблея ООН заснувала Добровільний фонд ООН для жертв катувань з метою фінансування організацій, що займаються наданням допомоги жертвам катувань та їх сім'ям.

У 1984 році Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято спеціальний, що має обов'язкову юридичну силу, міжнародний нормативно-правовий акт - Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність поводження або покарання [4, с. 76]. Конвенція вступила в силу в 1987 році. Контроль за виконанням Конвенції державами-учасниками здійснює орган в складі незалежних експертів - Комітет проти катувань.

Конвенція дає визначення поняттю «катування». Катування означають будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисно заподіюється сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу; та з будь-яких мотивів, заснованих на дискримінації будь-якого характеру, коли такий біль або страждання спричиняються державною посадовою або іншою особою, виступаючи в офіційній якості, чи з їх підбурювання, або з їхнього відома чи мовчазної згоди.

У це визначення не включаються біль або страждання, які виникають лише в результаті законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи викликаються ними випадково.

Отже, ознаками катування виступають:

1. Катування - це діяння.
2. Катування - це дія, яким будь-якій особі навмисне заподіюється сильний біль або страждання.
3. Цей біль або страждання можуть бути як фізичними, так і моральними.

4. Метою цих дій є: а) отримати від жертви катування або від третьої особи відомості або показання; б) покарати її за дії, які вона скоїла, або які вчинила третя особа, або щодо яких особа підозрюється; в) залякати, примусити жертву покарання або третю особу; г) по будь-якій причині, заснованій на дискримінації будь-якого характеру.

5. Такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають в офіційній якості, або з їхнього відома, або мовчазної згоди.

Конвенція не дає поняття «інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, поведень чи покарань», лише в ст. 16 даної Конвенції говориться, що інші дії, які не підпадають під поняття «катування», коли такі акти вчиняються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають в свої офіційні повноваження, або з їх відома або мовчазної згоди. У статті 2 цієї ж Конвенції підтверджується абсолютний характер заборони катувань: «Ніякі виняткові обставини, якими б вони не були, стан війни чи загроза війни, внутрішня політична нестабільність або будь-який інший надзвичайний стан, не можуть служити виправданням катувань». Частина 3 статті 2 конкретизує: «Наказ вищого начальника або державної влади не можуть служити виправданням катувань» [4, с. 77].

Стаття 10 цієї Конвенції закріплює: «Кожна держава-учасник забезпечує, щоб всі навчальні матеріали та інформація щодо заборони катувань в повному обсязі включалися в програми підготовки персоналу правоохоронних органів, цивільного чи військового, медичного персоналу, державних посадових осіб та інших осіб, які можуть мати відношення до утримання під вартою і допитів осіб, підданих будь якої формі арешту, затримання або тюремного ув'язнення, або поведіння з ними. Кожна держава-учасниця вносить цю заборону до правил чи інструкції, що стосується обов'язків і функцій будь-яких таких осіб».

Комітет проти катувань може відвідувати держави, якщо отримає достовірну інформацію про систематичні катування. Відповідно до ст. 19 Конвенції, держави-учасники представляють в Комітет через Генерального

секретаря Організації Об'єднаних Націй доповіді про вжиті ними заходи щодо здійснення їх зобов'язань згідно цієї Конвенції протягом одного року після набуття чинності цією Конвенцією чинності для відповідної держави-учасника. У подальшому держави-учасники представляють раз в чотири роки додаткові доповіді про будь-які нові вжиті заходи, а також інші доповіді, які може запросити Комітет.

18 грудня 2002 року Генеральна Асамблея ООН прийняла факультативний протокол до Конвенції ООН проти катувань. Метою факультативного протоколу є запобігання катуванням та іншим формам жорстокого поводження шляхом створення системи регулярних відвідувань незалежними міжнародними та національними органами місць позбавлення волі.

Список використаних джерел

1. Amnesty International Report 1999/ (London, AIP, 1999). 321 P.
2. Всеобщая декларация прав человека. Права человека начинаются с прав ребенка. Иркутск, 2006. 123 с.
3. Международный пакт о гражданских и политических правах. Права человека начинаются с прав ребенка: Иркутск, 2006. 123.
4. Конвенция против пыток и других жестоких бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения или наказания. Права человека начинаются с прав ребенка. Иркутск, 2006. 123 с.

Полегешко Ю.В.

*студентка 4 курсу, групи ПД-171, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів*

*Науковий керівник: к.ю.н., доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін Берднік І.В.*

ПОНЯТТЯ, СУТЬ, ЗНАЧЕННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Виходячи з положень Кримінального процесуального кодексу (далі - КПК) України 2012 року, надаючи визначення поняття кримінального провадження законодавець передбачив його використання у трьох значеннях: провадження по конкретному кримінальному правопорушенню, загальний кримінальний процес та кримінальна процесуальна діяльність. Однак, з огляду на те, що завершальною стадією (етапом) кримінального провадження є виконання ухвали або вироку суду, зазначене визначення з точки зору кримінально-процесуальної теорії, є дещо неконкретним та спірним.

Після набрання чинності КПК України 2012 р. питання про стадії кримінального провадження в науці кримінального процесу однозначного вирішення не знайшло. Так, В.Г. Гончаренко, В.Т. Нор, М.Є. Шумило, коментуючи КПК України виокремлюють 9 стадій кримінального провадження та відносять до них: 1) внесення слідчим чи прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) відомостей про вчинене кримінальне правопорушення; 2) досудове розслідування; 3) підготовче судове засідання; 4) судовий розгляд і ухвалення за його результатами судового рішення; 5) апеляційне провадження; 6) касаційне провадження; 7) перегляд судових рішень Верховним Судом України; 8) перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами; 9) виконання судових рішень [1, с. 26].

У свою чергу А.В. Молдован, С.М. Мельник окреслюють 8 стадій кримінального процесу: 1) досудове розслідування; 2) підготовче провадження; 3) судовий розгляд; апеляційне провадження; 5) виконання вироку; касаційне провадження; 7) провадження у Верховному Суді України; 8) провадження за нововиявленими обставинами [2, с. 93].

О.Р. Михайленко вважає, що стадії процесу поділяються на досудові та судові за суб'єктами – державними органами, що здійснюють кримінально-процесуальну діяльність [2, с. 94].

З огляду на мету нашого дослідження, нас цікавить така стадія процесу, як досудове розслідування (яка крім того, є єдиною стадією досудового провадження).

Для того щоб відповісти на питання, чому досудове розслідування сьогодні є основною формою розслідування кримінальних правопорушень в нашій країні, необхідно проаналізувати його характер та сутність. Перш за все, слід зазначити, що в теорії кримінально-процесуального права форма досудового розслідування є не що інше, як передбачений кримінально-процесуальним законом порядок, в рамках якого здійснюється кримінальне провадження на досудовому етапі кримінального процесу. Тобто, це визначена КПК процедура діяльності уповноважених посадових осіб щодо з'ясування обставин, необхідних для правильного вирішення кримінального провадження, яка визначає учасників розслідування, його терміни, обсяг, коло процесуальних дій і ін. Термін «досудове» в назві даної форми визначає те, що слідство передує судовому провадженню, випереджає його, а саме створює свого роду передумови для розгляду і вирішення кримінальної справи під час судового розгляду. Всі висновки основного суб'єкта розслідування (в даному випадку слідчого), який бере участь в кримінальному процесі на стороні обвинувачення, підлягають перевірці судом як незалежним органом правосуддя. Звичайно, це не означає, що будучи «досудовим», наслідки діяльності слідчого втрачають від цього своє значення, і за результатами своєї роботи слідчий може обмежитися лише приблизними, уявними доводами. Навпаки, досудове розслідування

повинно бути таким, щоб у суду були всі можливості правильно вирішити справу по суті, винести законний, обґрунтований і мотивований вирок.

Отже, розглядаючи ознаки цієї стадії кримінального провадження в їх сукупності можливо зробити висновок про те, що досудове розслідування (у формі досудового слідства та дізнання) - це передбачений кримінальним процесуальним законом порядок організації діяльності уповноважених осіб, що складається з ряду послідовних процесуальних та організаційно-правових дій пов'язаних із збиранням, перевіркою та оцінкою доказів з метою швидкого, повного і неупередженого встановлення події злочину, винності конкретних осіб у скоєнні злочину та інших обставин, які мають значення для правильного вирішення завдань кримінального провадження.

Легальне визначення досудового розслідування як стадії кримінального провадження надано законодавцем у п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України, відповідно до якого, досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Поряд з тим, на думку І.В.Чурикової можливо говорити про певну приховану стадією початку кримінального провадження, оскільки з моменту отримання відомостей про кримінальне правопорушення до часу внесення в ЄРДР можете пройти певний час [3, с. 229]. З цим твердженням важко не погодитися, оскільки відповідно до ч. 3 статті 214 КПК України у невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений огляд місця події (відомості про виявлений злочин вносяться до ЄРДР негайно після завершення огляду). Крім того, до початку розслідування може проводитись перевірка заяви щодо наявності вчиненого кримінального правопорушення, встановлюватись анкетні дані заявників, свідків, потерпілих тощо. У зв'язку з цим заслуговує на підтримку думка В.М. Тertiшника, який називає цю початкову стадію дослідчим провадженням [3, с. 276].

Аналіз положень КПК України щодо початку кримінального провадження шляхом внесення відомостей до ЄРДР дає підстави для висновку про те, що законодавець залишив поза увагою певний етап з перевірки заяв та повідомлень про злочини, яка визначалася КПК 1960 р. як стадія їх перевірки до порушення кримінальної справи. До завдань цього етапу правоохоронної діяльності відноситься встановлення ознак кримінального правопорушення, а отже, і наявності підстав для початку досудового розслідування. Учасниками цієї стадії є: слідчий чи прокурор, які отримали повідомлення про кримінальне правопорушення; заявник, який подав заяву (повідомлення) про його вчинення; потерпілий, якому кримінальним правопорушенням спричинено фізичну, матеріальну чи моральну шкоду; особи, які дають пояснення про обставини події. В свою чергу, до засобів за допомогою яких здійснюється перевірка заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, відносяться: огляд місця події, одержання документів та предметів від особи, яка подала заяву чи від потерпілого; отримання пояснень від очевидців події та інших осіб, якщо вони проти цього не заперечують. За результатами зазначених дій слідчий чи прокурор приймають рішення про внесення (або невнесення) відомостей до ЄРДР.

Крім того, законодавець не звернув уваги, що відповідно до положень частини 1 статті 6 закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», до підстав проведення оперативно-розшукової діяльності відноситься - наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про: а) злочини, що готуються; б) осіб, які готують вчинення злочину.

Згідно частини 2 статті 7 закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», у разі виявлення ознак злочину оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для

початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України. Аналіз наведених законодавчих положень свідчить про можливість перевірки інформації про злочини, що готуються та осіб, які готують їх вчинення, шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності. Досить повчальним в цьому контексті є досвід застосування положень ст. 97 КПК України 1960 р., відповідно до яких заява або повідомлення про злочини до прийняття рішення про початок досудового розслідування могли бути перевірені шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності.

Виходячи з викладеного, у процесі подальшого реформування законодавчої основи діяльності слідчих підрозділів, слід вжити заходів до нормативної регламентації порядку прийняття, реєстрації й перевірки заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення, визнавши його певною стадією (етапом) дослідчого провадження, який передуює прийняттю рішення про початок досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Сапрыкин И. И. Преступления небольшой тяжести и вопросы уголовной ответственности : автореф.дис. ... канд. юрид. наук. М., 2004. 25 с.
2. Погорецький М.А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання / Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 93-103.
3. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: Підручник. 2-ге вид. К.: Либідь, 1999. 534 с.

Роліна О. С.
*студентка 4 курсу, групи ПД-171, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів*

*Науковий керівник: к.ю.н, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін Марущак О.А.*

ПОПЕРЕДЖЕННЯ КАТУВАНЬ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Сучасні дослідження даної проблеми свідчать, що діяльність представників правоохоронних органів високу вірогідність неправомірного застосування сили до підозрюваних, обвинувачених, адміністративно затриманих, а часто також до свідків та потерпілих. Такі вияви агресії у поведінці мають тенденцію виправдовуватися цілями, що поставлені перед правоохоронними органами – своєчасним і повним виявленням, розслідуванням та припиненням злочинної діяльності, притягненням до кримінальної відповідальності винних, відновленням та захистом порушених прав потерпілих. Процес становлення України як правової держави актуалізує потребу протидії порушенням, які вчиняються працівниками правоохоронних органів під час здійснення покладених на них завдань, та визначення заходів, спрямованих на попередження даних порушень [1, с. 173].

Катування не може бути виправдане нічим. Міжнародні договори, які стосуються прав людини, передбачають два основних права, відступ від яких є неможливим за будь-яких обставин. Мова йде про заборону катування та заборону рабства або підневільного стану. За певних умов навіть право на життя підлягає обмеженню, наприклад, у разі випадку, пов'язаного із затриманням озброєної особи, яка становить небезпеку для життя інших.

У будь-якій країні катування є суттєвою проблемою органів правопорядку. Україна не є винятком. Повсякчас трапляються випадки подібних порушень з боку поліції. Однак, варто погодитись, що катування як явище неможливо

викорінити зовсім – лише зменшити кількість його проявів, адже як будь-який злочин воно носить соціальний характер. Завданням держави на даний час є створення настільки надійної системи контролю за діяльністю правоохоронних органів, щоб катування стали поодинокими випадками, і не мали ознак системного характеру [2].

Ряд міжнародно-правових договорів був ратифікований Україною. У них передбачена заборона катувань та жорстокого поводження. До основних можна віднести Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 року; Загальну декларацію прав людини від 10.12.1948 року; Конвенцію ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 року; Конвенцію про захист прав і основоположних свобод людини від 04.11.1950 року і т.д.

Національним законодавством заборона катувань закріплена у ст. 28 Конституції України, - «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню». Ця заборона реалізована й у інших нормативно-правових актах, які приділяють конкретну увагу попередженню катувань та жорстокого поводження, а також встановлюють відповідальність за такі дії. [3, с. 94].

Наразі існує ряд теорій та припущень, які пояснюють походження такого явища як катування у правоохоронних органах. Серед них найбільш обґрунтованою є теорія інституційного походження катувань, тобто їх обумовленості системою організації, функціонування та самовідтворення поліцейських практик роботи (формальних та неформальних). Велика кількість таких порушень закону як саме фізичне насильство під час досудового розслідування припадає на дії, спричинені постійним навантаженням та необхідністю напрацювання показників ефективності роботи поліцейського. Зазвичай тут відсутній фактор умисного засудження невинної особи, як це часто пояснюється суспільними стереотипами.

Також одним із факторів ризику є соціальний статус підозрюваного. Трапляються ситуації, коли поліцейський впевнений у винуватості підозрюваного з низьким соціальним статусом. Тоді головним стимулом для нього стає намагання витратити на провадження якомога менше часу і якнайшвидше досягти позитивного показника роботи.

Зрозуміло, що таке поведіння з боку представника правоохоронних органів містить у собі певний психологічний тиск і застосування незаконних методів роботи, тим більше, що подекуди в очах поліцейського підозрюваний заслуговує на такі заходи в силу низького рівня правосвідомості суспільства, - тобто поліцейський інтуїтивно упевнений у свої правоті [3, с. 99].

Застосування катувань і жорсткого поведіння тягне за собою високий ризик отримання ненадійної та неправдивої інформації, що підтверджується науковими дослідженнями. Ці методи дезорієнтують і послаблюють допитуваних осіб, спотворюють у них сприйняття реальності, вводять їх в оману і роблять їх схильними до фальсифікації спогадів, брехні, хоча за інших обставин та при іншому підході вони були б готові відповідати на питання [3, с. 100].

Повністю логічним є виносок, що при отриманні працівниками поліції завідомо неточних даних за допомогою неналежного поведіння, з'являються негативні оперативні наслідки, - розтрата ресурсів, які краще було б направити на зміцнення потенціалу з проведення розслідувань або відпрацювання інших слідчих версій.

Отже, насамкінець необхідно зазначити що до провідних заходів попередження порушення законності та прав і свобод людини працівниками правоохоронних органів, належить підвищення рівня професійної освіти та підготовки кадрів з метою формування професіоналів, фахівців належного рівня, які характеризуються відповідною правовою свідомістю та правовою й професійною культурою, службовою дисципліною, правомірною поведінкою. Шляхом часткового викорінення неправомірного насильства в діяльності поліції слід вважати належне зростання професіоналізму, що означає

недопустимість заміни інтелектуальних методів та можливостей, а також криміналістичних та процесуальних методів, що розроблені наукою і практикою, насильством.

Список використаних джерел

1. Л. Ф. Гула Заходи щодо запобігання порушення законності та прав і свобод людини працівниками органів внутрішніх справ. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. Проблеми управління, адміністративного права, адміністративної діяльності правоохоронних органів.

2. Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів. Системний погляд у 5 книгах: проблема катування у діяльності поліції. URL: <http://umdpl.info/news/systemnyj-poglyad-u-5-knygah-problema-katuvannya-u-diyalnosti-politsiyi/>

3. Права людини в діяльності української поліції. Науково-практичне видання. – К., 2017 р. – 304 с.

Сіроцький С.П.

*Підполковник, начальник штабу – перший заступник начальника
Чернігівського зонального відділу Військової служби правопорядку*

КОМПЕТЕНЦІЯ ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПРАВОПОРЯДКУ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Військова служба правопорядку у Збройних Силах України – спеціальне правоохоронне формування у складі Збройних Сил України, призначене для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних Сил України у місцях дислокації військових частин, у військових навчальних закладах, установах та організаціях, військових містечках, на вулицях і в громадських місцях; для запобігання злочинам, іншим правопорушенням у Збройних Силах України, їх припинення; для захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, працівників Збройних Сил України, а також для захисту майна Збройних Сил України від розкрадання та інших протиправних посягань, а так само для участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах.

Таким чином, компетенцію Служби правопорядку можна визначити, як сукупність юридично встановлених прав і обов'язків, що визначають її місце в системі Збройних Сил України, як правовий засіб (форму) розподілу діяльності зі зміцнення законності, правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України та забезпечення конституційних прав військовослужбовців, а повноваження – як право та можливості діяти в різних ситуаціях, відповідно до обставин, функції та завдання, спрямовані на виконання компетенції Служби і правопорядку.

Виходячи з вищесказаного можемо зробити наступні висновки, що головними елементами правового статусу Служби правопорядку є призначення, завдання, функції, конкретні владні повноваження і відповідальність, які становлять серцевину правового статусу досліджуваного суб'єкта забезпечення законності, правопорядку, військової дисципліни та захисту конституційних

прав військовослужбовців. Наявність адміністративно-правового статусу означає, що військовослужбовці Служби правопорядку мають визначену адміністративно-правовими нормами компетенцію – предмети відання, права та обов'язки (повноваження), несуть відповідальність за дії або бездіяльність в межах власної чи делегованої компетенції, виконують публічні, виконавчо-розпорядчі, дозвільно-реєстраційні, контрольні функції, беруть участь в адміністративних правовідносинах регулятивного чи охоронного характеру. Компетенцію Служби правопорядку визначено, як сукупність юридично встановлених прав та обов'язків, що визначають її місце в системі Збройних Сил України, як правовий засіб (форму) розподілу діяльності із зміцнення законності, правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України та забезпечення конституційних прав військовослужбовців, а повноваження – як право та можливості діяти в різних ситуаціях відповідно до обставин, а також функції та завдання, спрямовані на виконання компетенції Служби правопорядку.

Компетенція Служби правопорядку полягає в зміцненні законності, правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України, забезпеченні конституційних прав військовослужбовців.

Список використаних джерел

1. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 32. – Ст. 223-225.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
3. Про основи національної безпеки України : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМКІВ ДІЯЛЬНОСТІ СБУ

У кожній державі, незалежно від її економічної чи політичної системи і форми правління, повинен існувати ефективний механізм забезпечення національної безпеки на основі відповідних і спеціально уповноважених органів влади. Державі це необхідно, щоб ефективно здійснювати свої функції і забезпечувати свій розвиток. Сфера, зміст, масштаби і форми діяльності таких органів, перш за все, залежать від держави та їх ролі в системі державного управління, а також від особливостей їх правового статусу.

Відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України», Служба безпеки України в рамках своїх повноважень, визначених законом, несе відповідальність за захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного та оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав її громадян від ворожої діяльності іноземних спецслужб, порушення прав з боку окремих організацій, груп та окремих осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці. До завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинності у сфері державного управління та економіки, а також інших протиправних діянь, що безпосередньо загрожують життєвим інтересам України.

Так, до Кримінального кодексу України включено такі види злочинів: пропаганда війни (стаття 436), планування, підготовка, санкціонування та здійснення агресивної війни (стаття 437), застосування зброї масового ураження (стаття 439), екоцид (стаття 441), геноцид (стаття 442), піратство (стаття 446) та інші.

Основними функціями СБУ щодо забезпечення національної безпеки України відповідно до чинного законодавства є:

- 1) забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки держави;
- 2) забезпечення інформаційної безпеки;
- 3) проведення розвідувальної та контррозвідувальної діяльності;
- 4) боротьба зі злочинністю, розслідування яка знаходиться в компетенції СБУ;
- 5) боротьба з розвідувальною і ворожою діяльністю іноземних держав;
- 6) забезпечити державну таємницю;
- 7) забезпечити особисту безпеку;
- 8) забезпечити воєнний та надзвичайний стан;
- 9) захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, наукового, оборонного потенціалу України;
- 10) захист законних державних інтересів і прав громадян від розвідувальної та ворожої діяльності іноземних спецслужб, посягань окремих організацій, груп та окремих осіб.
- 11) Боротьба за мир і безпеку людства;
- 12) боротьба з нелегальною міграцією;
- 13) боротьба з тероризмом;
- 14) боротьба з корупцією, організованою злочинністю;
- 15) боротьба проти інших протиправних дій, що безпосередньо загрожують життєво важливим інтересам України.

Завданнями СБУ як спеціально уповноваженого органу державної влади в галузі контррозвідувальної діяльності є: 1) добування, аналітична обробка та використання інформації, що містить ознаки або факти розвідувальної, терористичної та іншої діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України; 2) протидія розвідувальній, терористичній та іншій діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України; 3) розробка та здійснення заходів щодо попередження, усунення та нейтралізації загроз інтересам держави, суспільства та прав громадян. Натомість запроваджується диференційований підхід до

організації протидії конкретним іноземним спецслужбам. СБУ здійснює інформаційно-аналітичну діяльність із надання сприяння українському керівництву в реалізації зовнішньополітичного та внутрішньополітичного курсу на розвиток держави, зміцнення її обороноздатності та економічного потенціалу, розширення міжнародного співробітництва. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності вищих та місцевих органів державної влади України є одним із пріоритетних напрямків діяльності СБУ. Оцінки, пропозиції та прогнози аналітиків СБУ стали важливою складовою системи інформаційно-аналітичного забезпечення державних рішень, а також основою відомчої системи виявлення та протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам національній безпеці. Крім того, Закон встановлює новий напрямок у діяльності українських правоохоронців – забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. В СБУ цими питаннями займається Департамент по боротьбі з тероризмом, захисту учасників кримінального провадження і співробітників правоохоронних органів.

Спеціальні підрозділи з боротьби з корупцією та організованою злочинністю стикаються з потребою більш ефективних дій, особливо проти стійких груп, які вчиняють злочини на міжрегіональному та міжнародному рівнях. У рамках цього завдання СБУ вела і веде активну боротьбу з наркоторгівлею, яка, зокрема, спрямована на виявлення і знищення міжрегіональних і транснаціональних органів, канал доставки на Україну і транзит через її територію наркотиків і наркотрафіку. Для успішного проведення таких операцій встановлювалися тісні контакти з Інтерполом, іноземними правоохоронними органами та спецслужбами. Виходячи з глобальності цих проблем, ті чи інші питання зараз вирішуються у співпраці зі спеціальними службами іноземних держав. Для виконання поставлених на СБУ завдань, у тому числі тих, що стосуються отримання контррозвідки або розвідувальних, охоронних, розвідувальних заходів, забезпечення її силами, засобами та інформаційними системами і опитуваннями, а також джерелами розвідки, співробітники Служби використовують методи і засоби оперативно-

розшукової діяльності в порядку, передбаченому Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», з урахуванням особливостей, характерних для діяльності СБУ. Законодавство визначає обмеження на застосування методів і засобів в оперативній діяльності, зокрема: методи і засоби діяльності СБУ не повинні шкодити життю, здоров'ю, честі та гідності людей; заборонено використовувати технічні засоби, психотропні, хімічні та інші речовини, що пригнічують волю або шкодять здоров'ю людей і навколишньому середовищу; забороняється брати участь у виконанні оперативно-розшукових завдань медикам, священнослужителям, адвокатам, якщо особа, щодо якої необхідно провести оперативно-розшукові заходи, є їхнім пацієнтом або клієнтом. Правові акти у сферах оперативного розшуку, контррозвідки та розвідки забезпечують інші гарантії законності при здійсненні оперативної діяльності. Завдання СБУ законодавчо формулюється за кількома критеріями, а саме: 1) за об'єктами захисту (національна безпека); 2) у сфері правоохоронної діяльності (як правоохоронний орган); 3) розвідка та контррозвідка.

Насьогодні СБУ переживає дуже серйозну і важливу реформу і дуже важко сказати, які функції або які повноваження в неї будуть після реформування. Наскільки вона стане незалежним правоохоронним органом – покаже час. А наразі реформи тривають...

Список використаних джерел

1. ЗУ «Про Службу безпеки України»: Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 27. Ст. 382.
2. Офіційний сайт Служби безпеки України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.sbu.gov.ua>
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : [підруч.]. Х. : Консум, 2001. 656 с.
4. Конституційне право України : [конспект лекцій]. К. : МАУП, 2001. 216 с.

Слиш М.В.
*студент 4 курсу, групи ПД-171, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів*

*Науковий керівник: к.ю.н., доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін Берднік І.В.*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДМЕЖУВАННЯ РЕЦИДИВУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ВІД ПОВТОРНОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

01 липня 2020 року набрали чинності зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК України), якими було на законодавчому рівні остаточно закріплено категорію кримінального правопорушення. В результаті таких змін переважна більшість норм Загальної частини КК України зазнала змін і внаслідок цих змін категорія «злочин» замінена на «кримінальне правопорушення». В результаті таких змін особливо важливо постало дослідження рецидиву кримінального правопорушення та його відмежування від повторності кримінальних правопорушень, адже незважаючи на низку досліджень дане питання продовжує цікавити науковців. Це зумовлено насамперед їх спільною кримінально-правовою природою.

Першочергово слід зазначити, що за ст. 34 КК України рецидивом кримінальних правопорушень є вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисне кримінальне правопорушення [1]. З вищезазначеного законодавчого визначення рецидиву кримінальних правопорушень можна виділити такі сутнісні ознаки:

- вчинення двох або більше кримінальних правопорушень із умисною формою вини. Практично, поняття рецидиву кримінального правопорушення, яке міститься у ст. 34 КК України, обмежує рецидив тільки випадками вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, які вже

раніше було засуджено за умисне кримінальне правопорушення (раніше за умисний злочин). В свою чергу, відповідно вчинення після вчинення умисного кримінального правопорушення одного чи декількох нових необережних або ж, навпаки, вчинення після одного (чи декількох) необережних кримінальних правопорушень нового умисного кримінального правопорушення рецидиву не утворюють;

- судимість особи за попереднє кримінальне правопорушення. Так, на відміну від фактичної повторності кримінальних правопорушень у випадку рецидиву за раніше вчинене умисне кримінально протиправне діяння відповідна особа повинна мати судимість. Тобто, це означає, що за зазначене кримінальне правопорушення стосовно цієї особи повинен існувати обвинувальний вирок суду, який вже набрав законної сили. В свою чергу, нове умисне кримінальне правопорушення повинно бути вчинено особою під час відбування нею кримінального покарання або ж протягом строків, встановлених ст. 89 та ст. 108 КК України для погашення судимості, якщо тільки її не було знято у передбаченому ст. 91 та ч. 4 ст. 108 КК України порядку [1].

Проте, на наш погляд, вказані вище риси не характеризують особливостей рецидиву кримінальних правопорушень, які відрізняють його від повторності, адже повторністю може бути визнано і вчинення нового кримінального правопорушення особою, що має судимість за попереднє кримінальне правопорушення. Тобто, в ч. 4 ст. 32 КК України зазначено, що повторність вважається відсутньою, якщо за раніше вчинене кримінальне правопорушення особу вже було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом, або якщо судимість за це кримінально протиправне діяння було погашено або знято.

Щодо співвідношення рецидиву і повторності кримінальних правопорушень слід звернути увагу на погляд В. М. Кудрявцева, який наводить наступні варіанти співвідношення вказаних категорій:

- рецидив кримінального правопорушення не утворює ні сукупності, ні повторності кримінальних правопорушень (вчинення тяжких тілесних ушкоджень особою, яка має судимість за розбій);

- рецидив кримінального правопорушення одночасно утворює повторність (особа, яка має судимість за грабіж, під час відбування покарання вчинила розбій);

- рецидив кримінального правопорушення збігається із сукупністю (особа раніше була засуджена за грабіж і знову засуджена за умисне вбивство та шахрайство);

- рецидив кримінального правопорушення збігається і з повторністю кримінальних правопорушень, і з сукупністю кримінальних правопорушень (особа, вдруге засуджена за грабіж, вчиняє крадіжку і розбій; то її діяння необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, причому за грабіж відповідатиме повторно [2, с. 270-271].

В свою чергу, інший дослідник В. О. Навроцький зазначив, що повторність не слід змішувати із судимістю. Якщо в статті КК йдеться про судимість, то до цієї ознаки не можна відносити випадки вчинення кримінального правопорушення вдруге, якщо особа за перше аналогічне діяння не була засуджена, і навпаки, якщо в статті КК України згадується повторність, то це поняття охоплює і випадки судимості за раніше вчинене кримінальне правопорушення. Тобто, практично, у випадках, коли законодавець прямо вказує в диспозиції норми на «вчинення кримінального правопорушення особою, раніше судимою», слід говорити в цьому випадку саме про рецидив, а у випадках, якщо кримінальний закон не виділяє рецидив як ознаку складу кримінального правопорушення, але передбачає посилення відповідальності у разі повторності, то повторне вчинення кримінального правопорушення особою, яку було засуджено за відповідне протиправне діяння, враховують як повторність [3, с. 40-41].

Відповідно до зазначеного вище, рецидив становить собою повторність, пов'язану із засудженням за попереднє кримінальне правопорушення, тобто

особа є засудженою за кримінальне правопорушення і знову вчиняє нове таке порушення.

Таким чином, здійснивши співвідношення рецидиву з повторністю можемо зробити висновок, що рецидив кримінальних правопорушень становить собою повторність кримінальних правопорушень, що пов'язана із засудженням особи за попереднє кримінальне правопорушення. Проте, якщо КК України не виділяє рецидив як ознаку складу кримінального правопорушення, але передбачає посилення кримінальної відповідальності при повторності, то повторне вчинення кримінального правопорушення особою, яку було засуджено за відповідне діяння, враховують як повторність.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. ст. 131.
2. Кудрявцев В. Н. *Общая теория квалификации пре ступлений*. М.: Юристъ, 2004. 480 с.
3. Навроцький В. О. *Кримінально-правова кваліфікація: конспект лекції з спеціального курсу*. Життя і право. 2004. № 11. 180 с.

Станкевич Ю. В.,

*Прокурор першого відділу процесуального керівництва у кримінальних провадженнях органів ДБР
Офісу Генерального прокурора, аспірант
Навчально-науковий Юридичний інститут
Національний авіаційний університет, м. Київ*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТУ КРИМІНАЛЬНО КАРАНИХ ДІЯНЬ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Дієвість правових приписів в юриспруденції як один з показових факторів розвитку правової держави та громадянського суспільства, по суті, можна віднести до цілей розбудови функціонуючої системи захисту прав і свобод людини у відповідних правовідносинах.

Ефективне здійснення людиною своїх прав і свобод, серед яких місце займає право на творчість, результати якої захищаються державою, є запорукою стабільного правового економічного розвитку країни.

Реалії свідчать, що власність виходить за межі традиційних речових відносин і частково трансформується в інші майнові відносини, в нематеріальні сфери - у фінансові капітали, акції, бездокументарні цінні папери, записи в реєстрах акціонерів, у високотехнологічні сфери (технології мобільного зв'язку, електронні гроші в системі безготівкових розрахунків), в тому числі пов'язані з використанням Інтернету (Інтернет-речі, Інтернет-гроші, Інтернет-сайти, програмне забезпечення), в електронні технології (електронна комерція), в царину майнових прав, інформацію та ін. Нові сфери майнових відносин здатні приносити доходи, які перевищують прибуток від операцій з традиційними матеріальними речами. Дані тенденції, безсумнівно, враховує і злочинне середовище, що тягне за собою зміну кримінальної ситуація у сфері майнових відносин [1, с. 182-185].

В свою чергу, закон про кримінальну відповідальність щодо охорони власності повинен враховувати сучасні обставини і бути спрямованим не лише на злочини проти матеріальних благ, речей, що традиційно вважаються предметом злочинних посягань на власність, розкрадань, але і на забезпечення кримінально-правової охорони таких видів майна, в тому числі майнових прав.

Всі види майнових відносин повинні отримати адекватну кримінально-правову охорону в рамках визначених розділів КК України.

З метою конкретизації визначених КК протиправних посягань як злочинів у сфері інтелектуальної власності та їх об'єднання у певну групу в межах Особливої частини КК, виникає необхідність встановлення їх спільних обов'язкових об'єктивних та суб'єктивних ознак змістовного характеру, як в науковій, так і законодавчій площині [2, с. 235-240].

Оскільки суспільно небезпечний вплив спрямований на незаконне використання майнових прав, то суспільно небезпечні наслідки заподіюються внаслідок вчинення такого злочину в першу чергу економічним, майновим інтересам авторів і винахідників. Потрібно враховувати, що злочини проти майнових прав безпосередньо зачіпають права потерпілого, заподіюють йому реальну матеріальну шкоду.

Аналізуючи нормативно правові приписи слід зазначити, що законодавець обмежився удосконаленням лише окремих кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за посягання на певні об'єкти права інтелектуальної власності. При цьому охорона інтелектуальної власності буде ефективною тільки в разі активного застосування інституту кримінальної відповідальності. Систематизація таких норм з урахуванням родового об'єкта, тотожності діянь та їх вчинення з однорідною формою вини в структурі Особливої частини КК України має бути проведена з огляду на подальше внесення змін до закону про кримінальну відповідальність з метою усунення недоліків у правозастосуванні таких норм.

Діючий кримінальний кодекс України не відображує особливу значимість охорони інтелектуальної власності для захисту прав та інтересів окремих фізичних, юридичних осіб, суспільства і держави в цілому. Тому об'єднання всіх правових конструкцій з кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності з урахуванням їх бланкетного характеру в окремому розділі КК України видається не лише доцільним, а й таким, що відповідає вимогам сьогодення [3, с. 197-198].

Підставами цього однозначно можна визначити спільну сферу дії, існування в межах подібних правових відносин, наявність у об'єктів інтелектуальної власності майнової і немайнової складових.

Попри це, об'єкти злочинного посягання у сфері інтелектуальної власності, як сукупність пов'язаних правовідносин, не можуть розглядатись відокремлено від тієї майнової складової заради якою вони створюються та функціонують, а отже не можуть відокремлюватись і від тих суспільно небезпечних наслідків в аспекті характеристики кримінального правопорушення.

Отже, динаміка розвитку суспільства у сфері інтелектуальних правовідносин безумовно зумовлює зосередження уваги правотворців та науковців на структурному і змістовному відокремленні правових конструкцій кваліфікації діянь, що посягають на права й інтереси володільців, користувачів та власників об'єктів інтелектуальної творчості, як кримінальні правопорушення.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ, ВД «Дакор», 2019. С. 182-185.
2. Романюк І. М. Кримінально-правова характеристика злочинів, що посягають на інтелектуальну власність в Україні: дисертація. Львівський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Львів, 2018. 311 с.
3. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): монографія. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2006. 573 с.

Старчун Я.М.

*студентка 4 курсу групи ПД-171, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права та соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів*

*Науковий керівник: к.ю.н., доцент
доцент кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін Марущак О.А.*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ РІВНОСТІ, ТОЛЕРАНТНОСТІ І НЕДИСКРИМІНАЦІЇ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Поняття «принцип» у науковій літературі визначається по-різному. Інколи принцип розглядається як основне начало, на якому ґрунтується будь-яка наукова теорія, правило; і як закон, який використовується як організатор емпіричного матеріалу або як функція засобу пояснення будь-якого факту [1, с. 81]. У енциклопедичній літературі «принцип» розглядається як наукова чи моральна основа, правило, від якого не відступають [2, с. 43]; переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці, канон [3, с. 899].

Положення щодо поняття принципів лягли в основу визначення поняття принципів правоохоронної діяльності.

Так, зокрема, Григоренко І.А. під принципами правоохоронної діяльності слід розуміти об'єктивно властиві цьому виду суспільної діяльності відправні начала, незаперечні вимоги, що ставляться перед суб'єктами здійснення правової охорони й які виражають найважливіші закономірності і підвалини даного типу відносин та відрізняються універсальністю, вищою імперативністю, загальною значущістю та стабільністю [4, с. 25].

Так, принципи рівності, толерантності і недискримінації втілюються при виконанні співробітниками правоохоронних органів таких службових обов'язків як надання допомоги особам, котрим загрожує заподіяння фізичної або психологічної шкоди (наприклад, жертвам торгівлі людьми або злочинів на ґрунті ворожнечі за різними ознаками), надання допомоги тим, хто не може про себе подбати, вирішення конфліктів ; розслідування злочинів; підтримання

громадського порядку; створення і підтримання в суспільстві атмосфери безпеки тощо.

У правовій науковій доктрині України юридична рівність розглядається у таких площинах: як рівна повага в межах певного процесу ухвалення рішень (вимога виявляти рівну повагу до думки кожного), як об'єктивне неупереджене ставлення (вимога однакового розгляду однакових ситуацій), як рівність розподілу благ (вимога отримання кожним рівної частки певного блага), як рівність результату (вимога, згідно з якою індивіди після процедури розподілу повинні опинитися в однакових умовах). Крім того, виділяються такі види рівності: рівність прав і свобод, рівність обов'язків, рівність перед законом, рівність перед судом [5, с. 166].

Принцип недискримінації є продовженням принципу рівності, але не збігається з ним, має свій власний зміст, про що свідчить аналіз багатьох міжнародно-правових актів, що розрізняють принципи рівності і недискримінації. Так, в ст. 1 Загальної декларації прав людини міститься положення: «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах», а ст. 2 говорить: «Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища».

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» толерантність визначено як поблажливість, терпимість до чийхось думок, поглядів, вірувань тощо. У свою чергу Л. А. Завірюха особливу увагу звертає на те, що толерантність – «адекватне ставлення до дійсності, що формується на основі визнання універсальних прав і свобод людини» [6, с. 76-87].

Так, у своїй повсякденній роботі співробітники правоохоронних органів стикаються з людьми, які дотримуються різних світоглядних позицій, культурних традицій, національних звичаїв. Іноді ці погляди, традиції і звичаї

здаються настільки незвичайними для сприйняття, що викликають настороженість та підозри, які можуть спричинити і відповідні дії.

Слід згадати Декларацію принципів толерантності, де зазначено, що терпимість означає повагу, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів проявів людської індивідуальності. Їй сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті і переконань. Терпимість - це гармонія в різноманітті, це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба, терпимість – це чеснота, яка робить можливим досягнення миру і сприяє заміні культури війни культурою світу.

Отже, виходячи з вище сказаного можна дійти до висновку, що на сьогодні не існує єдиної системи принципів правоохоронної діяльності, науковці виокремлюють різний перелік останніх, однак безсумнівним є факт існування принципів рівності, толерантності і недискримінації у правоохоронній діяльності.

Так, принципи рівності, толерантності і недискримінації втілюються при виконанні співробітниками правоохоронних органів, що ґрунтується на принципах законності, поваги до прав і свобод, честі і гідності особистості; визнання і поваги прав і свобод інших громадян та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і суспільного добробуту в демократичному суспільстві; посадові особи з підтримання правопорядку поважають і захищають людську гідність і підтримують і захищають права людини по відношенню до всіх осіб; права і особливий статус жінок і неповнолітніх повинні поважатись; до жертв і свідків злочинів слід ставитися із співчуттям і повагою їхньої людської гідності; застосування посадовими особами з підтримання правопорядку сили і вогнепальної зброї повинно здійснюватися при належній повазі до прав людини тощо.

Список використаних джерел

1. Голованов В. Н. Законы в системе научного знания. М. : Мысль, 1970. 231 с.
2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : [в 4 т.] / под ред. проф. И. А. Бодуэна де Куртене. М., 1998. Т. 4. 414 с.
3. Новий тлумачний словник української мови : [у 3-х т.] / [укл. : О. Яременко, О. Сліпушко]. [вид. 2-ге, випр.]. К. : Аконіт, 2003. Т. 2. 926 с.
4. Григоренко І.А. Принципи правоохоронної (поліцейської) діяльності в Україні та Німеччині. Наше право. № 7, 2013. С. 24-30.
5. Бачинська О.М. Співвідношення принципів недискримінації та рівності у праві. № 9, 2017. С. 165-168.
6. Завірюха Л. А. Оволодіння засадами толерантності у студентському середовищі. Педагогіка толерантності. 2003. № 2. С. 76–87.

Тимофєєва Н.В.,
*експерт Чернігівського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

Цибка Н.М.,
*головний судовий експерт, сектору почеркознавчих експертиз, технічного
дослідження, документів та обліку ВКВД Чернігівського НДЕКЦ МВС*

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ВЧЕННЯ ПРО НАВИЧКИ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЮДИНИ

Психофізіологічні властивості особистості злочинця здавна привертали увагу криміналістів. Уже в перших вітчизняних роботах з криміналістики можна зустріти дані про навички і функціональні особливості людини і можливості їх використання в процесі розшуку і розслідування. Так, в якості допоміжних способів кримінальної реєстрації пропонувалося використовувати обліки по злочинним професіями та характером злочинної роботи, а також почерку злочинців (здірників, підроблювачів, шантажистів). Потім положення, що стосуються навичок і функціональних особливостей особистості, знайшли відображення в ряді інших галузей криміналістичної техніки і стали враховуватися при розробці тактики окремих слідчих дій (огляд місця події, слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання).

Значний внесок у дослідження закономірностей виникнення доказової інформації в матеріально фіксованих відображеннях навичок вніс професор Г.А. Самойлов [1, с. 56]. У 1968 р. він поклав дані про функціональні особливості людини в основу криміналістичного вчення про навички, розглядаючи його як єдину цілісну проблему. Ним сформульовано поняття моделі навички, виявлено єдиний, притаманний усім навичкам комплекс інформаційних властивостей, розкриті особливості процесу відображення і матеріальної фіксації навичок і т.д. На жаль, Г.А. Самойлов обмежився вивченням лише частини навичок (локомоційних, комунікативно-мовних,

професійних, навичок здійснення злочинних дій) і не торкнувся тактичного аспекту вивчення даних властивостей особистості. Неповністю дослідженими залишилися поняття і класифікація навичок, джерела інформації про функціональні особливості людини та інші важливі питання криміналістичної теорії [2, с. 90].

Надалі розробка цієї проблеми здійснювалася за окремими напрямками. Були продовжені дослідження і досягнуті значні результати в області почеркознавства, авторознавства і фоноскопії. У науковій літературі, присвяченій питанням трасології, габітології, криміналістичній реєстрації, наводяться дані про форми відображення деяких видів вироблених і звичних дій злочинця. В тій чи іншій мірі проблема криміналістичного використання даних про навички зачіпається в роботах, присвячених комплексному вивченню особистості обвинуваченого в процесі розслідування і методикою розслідування окремих видів злочинів.

Однак, незважаючи на те, що певні напрацювання в області криміналістичного дослідження навичок і їх відображень вже існують, вони носять, в основному, уривчастий, не систематизований, найчастіше інтуїтивний, емпіричний характер. Відсутнє єдине трактування самих понять навичок і їх властивостей. У своїх уявленнях про дані властивості людини вчені-криміналісти виходять в основному з відповідних понять, розроблених в психологічній науці, і використовують їх у своїх роботах, не намагаючись теоретично розвивати і оцінювати з позиції власне криміналістичних цілей і завдань. Не визначені в комплексі можливі методи судового дослідження цих якостей особистості у кримінальних провадженнях, недостатньо вивчені механізми прояви і впливу навичок і функціональних особливостей на розвиток і результати злочинної діяльності [3, с. 35].

Найбільш суттєвою перешкодою в розвитку даного напрямку і широкого застосування інформації про навички людини в практиці розкриття і розслідування злочинів є відсутність в криміналістичній науці конструктивної

теорії про закономірності відображення даних психофізіологічних особливостей особистості в слідах злочину. По суті, теоретичні основи вирішення цієї проблеми спеціально не розроблялись, або висвітлювалися фрагментарно, паралельно з проблемами експертної практики. Вивчення криміналістичної літератури свідчить про малу кількість монографічних досліджень, присвячених навичковим властивостям особистості. Це серйозно перешкоджає науковому обґрунтуванню цілого ряду актуальних питань криміналістичного дослідження в цій області.

Такий стан негативно позначається на практиці використання даних про навички людини при розслідуванні злочинів. Оперативно-слідча група не завжди звертає увагу на джерела криміналістично значимої інформації про вироблені і звичні дії злочинця на місці події. Слідчими застосовуються далеко не всі заходи для встановлення навичок і функціональних особливостей обвинуваченого (підозрюваного) особи на стадії досудового розслідування, що призводить до поверхневого їх дослідженню і втрати важливої інформації про особу злочинця і обставини вчиненого злочину. З певними труднощами стикаються експерти-криміналісти, вивчаючи матеріально фіксовані відображення деяких професійних навичок людини. У зв'язку з цим виникає необхідність у систематизації та переробці вже відомих фактів і теорій і формуванні самостійного криміналістичного вчення про навички і функціональні особливості людини [4, с. 54].

Отже, огляд наявних криміналістичних знань про навичках і звичках людини, основних напрямків дослідження дозволяє зробити висновок, що до теперішнього часу в криміналістиці накопичений досить великий практичний і теоретичний матеріал з даного питання. Це створило необхідні передумови для об'єднання наявних знань про функціональні властивості особистості в якісно нову систему криміналістичних теоретичних і практичних положень, що утворюють самостійне вчення. Саме таке цілісне уявлення про навички і

функціональні особливості як криміналістично значущих властивостей людини є суттєвою передумовою подальшого розвитку криміналістичної науки, оскільки забезпечує більш поглиблений підхід при розгляді існуючих теоретичних концепцій і сприяє появі нових нетрадиційних підходів в криміналістичних дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Криминалистика: Учебник / СПб гос. ун-т. Юрид. факультет; Ред.: Т.А.Седова, А.А.Эксархопуло, ред.. СПб: Лань, 2011. 926 с.
2. Криминалистика. Учебник / Агафонов В.В., Бурнашев Н.А., Волков Е.А., Газизов В.А., и др.; Под ред.: Филиппова А.Г. 3-е изд., перераб. и доп.М.: Спарк, 2004. 750 с.
3. Криминалистика: информационные технологии доказывания: учебник для вузов/А. И. Баянов, Т. М. Дмитренко, В. А. Жбанков и др.; под ред. В. Я, Колдина. М.: Зерцало. 2007. 752 с.
4. Криминалистика: природа и система / Головин А.Ю., Яблоков Н.П. М.: Юристъ, 2005. 174 с.

Тищенко С.В.

*студент 4 курсу, групи ПД-171, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів*

*Науковий керівник: к.ю.н., доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін Берднік І.В.*

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

В усі часи кримінальна відповідальність виступала та буде однією із ключових категорій як науки, так відповідно й галузі кримінального права, поряд із кримінальним правопорушенням (злочином) та покаранням. Також, відповідно кримінальна відповідальність як самостійний інститут кримінального права виступає специфічним елементом в механізмі кримінально-правового регулювання відносин стосовно особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [1, с. 129]. Тому, абсолютно закономірно, що кримінальна відповідальність за своєю кримінально-правовою природою має наскрізний характер, який «пронизує» собою фактично усі інститути як Загальної, так і Особливої частин Кримінального кодексу України (далі – КК України). Проте, незважаючи на таку важливість кримінальної відповідальності, як одного із ключових інститутів кримінального права та її роль взагалі в кримінальному праві, сучасне кримінальне законодавство не містить визначення поняття кримінальної відповідальності, що на нашу думку є дуже суттєвим недоліком, а наукові підходи щодо трактування досліджуваного поняття кардинально відрізняються між собою [2, с. 50]. В зв'язку з такою невизначеністю щодо розуміння сутності кримінальної відповідальності першочергово необхідно визначити її поняття.

З загальної теорії права відомо, що юридична відповідальність виступає одним із примусових засобів, який застосовуються від імені держави. При

цьому, ключовою особливістю юридичної відповідальності як примусового засобу державно-правового впливу є те, що вона застосовується від імені держави, державними органами, має відповідно правовий характер, який здійснюється в визначених законом формах та на законних підставах [3, с. 490].

Визначаючи безпосередньо поняття кримінальної відповідальності необхідно виходити із того, що вона є одним із різновидів юридичної відповідальності. Незважаючи на те, що юридична відповідальність в науці трактується неоднаково, проте в вузькому спеціально-правовому значенні її потрібно визначати як відповідальність ретроспективну, тобто як відповідну реакція держави за вчинене в минулому правопорушення [4, с. 15].

Як вже було сказано, в законодавстві відсутнє легальне визначення кримінальної відповідальності, а тому дослідники самостійно його визначають.

В науці найбільш поширеним сьогодні є трактування кримінальної відповідальності як певного правового обов'язку особи, яка вчинила злочин. Так, наприклад, це обов'язок: підлягати дії КК України; відповідати за поведінку, яка розцінюється кримінальним законом як кримінальне правопорушення; давати звіт в своїх діяннях; зазнавати заходів державно-правового впливу, давати звіт про свої суспільно небезпечні діяння та піддаватися кримінальному покаранню [5, с. 149]. Вищезазначену позицію підтримують П. С. Матишевський та А. А. Пінаєв. На думку першого кримінальна відповідальність – це законно обґрунтований обов'язок особи, як правовий обов'язок особи, що вчинила злочин, зазнати заходів державно-правового характеру (підкоритися) та бути покараною за вчинене нею суспільно-небезпечне діяння [6, с. 86]. В свою чергу другий вчений трактує кримінальну відповідальність як обов'язок людини, яка вчинила кримінальне правопорушення, відповідати перед державою та перетерпіти визначені законом обмеження особистого або майнового характеру, пов'язані з призначенням їй покарання [7, с. 49].

В свою чергу, на противагу вищевказаного Ю. М. Ткачевський вказує, що правовий обов'язок не може ототожнюватися із кримінальною

відповідальністю. Вчений зазначає, що правовий обов'язок особи, яка засуджена за вчинення кримінального правопорушення, виконується у примусовій формі, проти волі зобов'язаної цієї особи. Отже, з цього випливає, що кримінальна відповідальність – це не обов'язок перетерпіти наслідки вчиненого кримінального правопорушення, а саме їх перетерпіння у стані примусу [8, с. 38-39].

В науці існує також позиція, що кримінальна відповідальність – це правовідношення, що виникає між державою та правопорушником та виступає складовою частиною кримінально-правових відносин, елементом його змісту та реалізацією кримінальних, кримінально-процесуальних та кримінально-виконавчих відносин [9, с. 57].

Досить цікаву позицію до визначення поняття кримінальної відповідальності пропонує В. К. Грищук. На думку вченого кримінальна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, яка являє собою реалізовану необхідність свідомого і добровільного використання особою свого суб'єктивного права, виконання юридичного обов'язку, дотримання заборон, які містяться в кримінально-правових нормах, а у випадку їх порушення – необхідність зазнавання порушником приписів цих норм примусових заходів правового впливу, передбачених ними й застосовуваних компетентними органами держави в установлених кримінально-процесуальним та кримінально-виконавчим законодавством формах і межах [10, с. 53]. Слід зазначити, що з вищезазначеного визначення кримінальної відповідальності випливає те, що вона виникає не тільки після вчинення кримінального правопорушення, але й до моменту його вчинення та слугує засобом, завдяки якому забезпечується невчинення посягання будь-якою особою. Вказаний вид відповідальності в науці кримінального права йменують позитивною (перспективною) відповідальністю [11, с. 51].

В науці існує також позиція, що кримінальну відповідальність трактують як санкцію, вказуючи, що кримінальна відповідальність є реальним застосуванням (дією) кримінально-правової норми, результатом якого стає

справедливе рішення на вчинення особою злочину, шляхом негативної оцінки поведінки цієї особи спеціальним органом держави та застосуванням до винного заходів державного примусу [12, с. 87]. Така позиція дійсно заслуговує на увагу, оскільки санкція розглядається як елемент кримінально-правової норми, яка встановлює невігідні наслідки у разі порушення правила, визначеного диспозицією відповідної статті КК України.

Отже, в науці сформульовано низку підходів до розуміння кримінальної відповідальності, кожен з яких заслуговує на увагу. Всі вищезазначені позиції містять низку достовірних, належним чином обґрунтованих положень щодо розуміння сутності кримінальної відповідальності. Проте при визначенні поняття кримінальної відповідальності науковці виходять в певній мірі із різних методологічних концепцій, розглядають одне й те ж саме явище під різним кутом зору. Наприклад, у визначеннях одних з науковців визначено загальні ознаки кримінальної відповідальності, то інші автори їх більш деталізують. Зрозуміло, що такий стан речей не сприяє адекватному розумінню сутності кримінальної відповідальності як одного з центральних інститутів кримінального права, а відповідно не сприяє ефективності застосування КК України. Також в окремих випадках кардинально протилежні позиції відомих науковців навпаки ускладнюють розуміння сутності поняття кримінальної відповідальності [13, с. 222].

Таким чином, на основі вище досліджених поглядів науковців можемо зробити висновок, що кримінальна відповідальність – це передбачене в кримінальному законі обмеження прав і свобод особи майнового, особистого та/або іншого характеру, яка вчинила кримінальне правопорушення, яке містяться в кримінально-правових нормах, призначається обвинувальним вироком суду та виконується спеціальними органами виконавчої влади держави. Вважаємо за доцільне доповнити ст. 2 КК України пунктом 1-1 в якому закріпити поняття кримінальної відповідальності на законодавчому рівні. Це призведе до однакового трактування даної категорії, як науковцями так і судом.

Список використаних джерел

1. Гринь О. Д. Кримінальна відповідальність як різновид юридичної відповідальності. *Правова держава*. 2015. № 19. С. 129-135.
2. Устрицька Н. І. Форми реалізації кримінальної відповідальності: деякі міркування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2016. Вип. 1(4). С. 50-53.
3. Теорія держави і права. Академічний курс. за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
4. Грищук В. К., Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 248 с.
5. Школа С. М. Кримінальна відповідальність: загальна характеристика та форми реалізації. *Право і суспільство*. 2012. № 6. С. 149-153.
6. Матишевський П.С. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студ. юрид. вузів і фак. Київ: А.С.К., 2001. 352 с.
7. Пинаєв А.А. Курс лекцій по Общей части уголовного права. Книга первая «О преступлении». Харьков: Харьков юридический, 2001. 290 с.
8. Ткачевский Ю. Уголовная ответственность. *Уголовное право*. 1999. № 3. С. 38-41.
9. Стручков Н. А. Уголовная ответственность и ее реализация в борьбе с преступностью. Саратов, 1978. 322 с.
10. Грищук В.К. Поняття, види, підстави і форми реалізації кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 50-65.
11. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник. за ред. В.О. Навроцького. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
12. Лейст О. Э. Санкции и ответственность по советскому праву: Теоретические проблемы. Москва: Изд-во МГУ, 1981. 240 с.
13. Красницький І. В. Поняття та форми кримінальної відповідальності за чинним Кримінальним кодексом України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 3-4. С. 219-225.

Хамула А.М.
*студентка 4 курсу групи ПД-171, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права та соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів*

*Науковий керівник: к.ю.н., доцент
доцент кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін Марущак О.А.*

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПІВ ПРАВА У ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Сучасний розвиток України, як демократичної, соціальної і правової держави актуалізує дослідження основних правових конструкцій, які визначають базисні основи розвитку і функціонування держави. Безумовно, ключовою категорією розвитку суспільстві є якісне законодавство, яке повинно ґрунтуватися на принципах права. Окрім того, правоохоронна діяльність будучи нормативною формою здійснення внутрішніх функцій держави, серед яких і правоохоронна функція, повинна відповідати певним принципам, оскільки саме принципи виступають в ролі «підвалин» відповідної діяльності. На жаль, незважаючи на низку підходів до трактування поняття принципів права, на сьогодні так і немає єдиного сформульованого визначення даної категорії. Все це й актуалізує дослідження поняття принципів права.

Першочергово необхідно відмітити, що поняття «принцип» у перекладі з латинської означає «початок», «першооснова», «первинність» [1, с. 23-24]. Так, зокрема, з давніх-давен принцип вважався підвалиною, фундаментом будь-якої соціальної системи (в тому числі правової), вимоги якого поширювалися на всі явища, що належали до цієї системи. Проте, безпосередньо самі принципи (засади) не формулюють конкретних прав та обов'язків і не завжди забезпечені конкретними законодавчими санкціями, однак про те, на яких принципах засновано правовий порядок, можна значною мірою судити щодо характеру самої держави (демократична, тоталітарна тощо) [2, с. 197].

У вітчизняній юридичній літературі, що дісталася нам у спадок, існує багато різних дефініцій принципів права. Безумовно, це зумовлюється тим, що принципи права – неодноманітне і неоднозначне явище, до дослідження якого можна і треба підходити з різних боків. Проте, при цьому, бажано внести в поняття і визначення принципів, що діють у правовій сфері, якусь одноманітність, у тій мірі, в якій загалом вона можлива в правовій науці [3, с. 43].

В процесі визначення поняття принципів права можна виділити дві концепції, які сформувались у правовій доктрині.

Згідно з першою концепцією, що побудована на теорії позитивізму, принципи права – це ідеї, теоретичні, нормативно-керівні положення того чи іншого виду людської діяльності, які конкретизуються в змісті правових норм та об'єктивно зумовлені матеріальними умовами існування суспільства. Відповідно до другої концепції, яка бере початок від ідеї природного права, принципи права розуміють як керівні ідеї, об'єктивно властиві праву відправні начала, незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), які ставлять до учасників суспільних відносин із метою гармонійного поєднання індивідуальних, групових та громадських інтересів та визначають зміст і спрямованість правового регулювання, відображають найважливіші закономірності соціально-економічної формації [4, с. 40].

Разом з тим, в межах вищезазначених підходів поняття принципів права в демократичному суспільстві визначають й науковці, насамперед теоретики в сфері теорії права.

Як зазначає вітчизняна дослідниця, К. Г. Волинка, принципи права – це вихідні, керівні ідеї, начала, що характеризують зміст права, його сутність і призначення в демократичному суспільстві. Тобто, з одного боку, вони виражають закономірності права, а з другого – являють собою найбільш загальні норми, що діють в усій сфері правового регулювання і поширюються на всіх суб'єктів. Отже, ці засадничі норми або прямо сформульовані в законі, або виводяться із загального змісту законодавства [5, с. 99].

В свою чергу, відомий вітчизняний вчений О. В. Петришин принципи права визначає як загальні вимоги, що ставляться до суспільних відносин та їх учасників, а також як вихідні керівні засади, відправні установлення, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості та свободи, визначають загальну спрямованість і найістотніші риси чинної правової системи [6, с. 135].

Натомість, на думку іншої дослідниці О. Ф. Скакун принципи права в демократичному суспільстві необхідно розглядати як об'єктивно характерні праву відправні і базисні насала, незаперечні вимоги, що ставляться до учасників суспільних відносин із метою гармонічного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів. Іншими словами, це є своєрідна система координат, у рамках якої розвивається право, і одночасно вектор, який визначає напрямок його розвитку. Тобто, фактично, принципи права в демократичному суспільстві виступають підставою права і відповідно регулюючого впливу на суспільні відносини, містяться в його змісті, виступають як орієнтири у формуванні права, та відображають сутність права та основні зв'язки, які реально існують у правовій системі. У принципах зосереджено світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації, що притаманно для демократичного суспільства в цілому. Тому, погоджуючись із дослідницею, можемо констатувати, що принципи права можна назвати стрижнем правової матерії, які перебувають в основі формування демократичної і правової держави [7, с. 170].

Враховуючи такі підходи до визначення принципів права в демократичному суспільстві необхідно зазначити, що вони характеризуються такими рисами:

- володіють властивістю найвищої імперативності, загальності, універсальності, значущості, їм притаманні стійкість і стабільність протягом невизначено тривалого часу;
- спрямовують розвиток та функціонування всієї системи права;
- зумовлюють напрямки правотворчої, правозастосовної та інших форм юридичної практичної діяльності;
- являються найважливішим критерієм законності дій громадян, посадових осіб та інших суб'єктів права;

- принципи права сприяють заповненню та усуненню прогалин у праві і відповідно законодавстві;

- саме вони забезпечують підвищення рівня правосвідомості в суспільстві [2, с. 198].

Таким чином, підсумовуючи викладене вище, доходимо до узагальнення, що принципи права в демократичному суспільстві – це визначальні, базисні, вихідні, засадничі ідеї права, що визначають зміст, сутність та спрямованість його норм та характеризуються системністю, взаємоузгодженістю, загальнообов'язковістю, універсальністю, стабільністю, предметною визначеністю, загальнозначущістю та регулятивністю, впливають із ідей справедливості й свободи, а також відповідно визначають загальну спрямованість і найістотніші риси чинної правової системи в демократичному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Зайчук О. В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 22-28.
2. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.
3. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42-46.
4. Старчук О. В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 40-43.
5. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 240 с.
6. Теорія держави і права : підручник; за ред. О. В. Петришина. Х. : Право, 2015. 368 с.
7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

РОЗВИТОК ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

*Матеріали
Круглого столу
20 листопада 2020 р.*

Відповідальна за випуск
Комп'ютерна верстка і макетування

Козинець О.Г.
Козинець О.Г., Сіленок О.І.

Підписано до друку 01.12.2020. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. – 7,44. Тираж 100 пр. Замовлення № 540/20.

Редакційно-видавничий відділ Національного університету «Чернігівська політехніка»
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.